

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Madeleine Johansson

Tills döden skiljer dem åt

En studie om arvsrätten mellan makar

Examensarbete
30 högskolepoäng

Handledare: Professor Eva Ryrstedt

Ämnesområde: Familjerätt

HT 2011

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	3
FÖRORD	5
FÖRKORTNINGAR	6
1 INLEDNING	7
1.1 Bakgrund	7
1.2 Syfte och frågeställning	7
1.3 Metod och teori	8
1.3.1 Metod och material	8
1.3.2 Genusrättsvetenskapligt perspektiv	8
1.3.3 Genusteori	9
1.3.3.1 Kön och genus	9
1.3.3.2 Teoretiska utgångspunkter	10
1.4 Avgränsning	12
1.5 Disposition	12
2 BEGREPP, FUNKTIONER OCH STATISTIK	14
2.1 Familj	14
2.1.1 Familjen som begrepp och dess funktion	14
2.1.2 Familjen i siffror	14
2.2 Äktenskap	15
2.2.1 Äktenskapet som begrepp och definition	15
2.2.2 Äktenskapet i siffror	15
2.3 Kvinnor, män och statistik	16
2.3.1 I det privata	16
2.3.2 I det offentliga	17
3 FÖRUTSÄTTNINGAR FÖR ARVSRÄTT	19
3.1 Några grundläggande principer	19
3.1.1 Bakgrund	19
3.1.2 Parentelprincipen	19
3.1.3 Istadarätten	19
3.1.4 Stirpalgrundsatsen	20

4	GÄLLANDE RÄTT	21
4.1	Giftorätt och bodelning	21
4.2	Bodelning med anledning av en makes död	21
4.3	Efterlevande makes arvsrätt	22
4.4	Fri förfoganderätt	24
4.5	Efterlevande makes rätt vid testamente	24
4.6	Basbelopsregeln	26
5	EN HISTORISK ÅTERBLICK	27
5.1	Medeltiden	27
5.1.1	Allmänt om arv	27
5.1.2	Äktenskapet och dess rättsverkningar	28
5.2	1527-1734	30
5.2.1	Allmänt om arv	30
5.2.2	Äktenskapet och dess rättsverkningar	30
5.3	1734- 1809	31
5.3.1	Allmänt om arv	31
5.3.2	Äktenskapet och dess rättsverkningar	32
5.4	1809-1920	33
5.4.1	Allmänt om arv	33
5.4.2	Äktenskapet och dess rättsverkningar	34
5.5	Rättsutvecklingen efter 1920	36
5.5.1	Allmänt om arv	36
5.5.2	Äktenskapet och dess rättsverkningar	37
6	ANALYS	42
6.1	Efterlevande makes ekonomiska anspråk	42
6.1.1	Giftorätt och bodelning	42
6.1.2	Efterlevande makes arvsrätt	42
6.1.3	Vid testamente	43
6.1.4	Basbelopsregeln	43
6.2	Den historiska utvecklingen	44
6.2.1	Från ätt till individ	44
6.2.2	Kristendomens påverkan på svensk rätt	45
6.2.3	Äktenskapet och dess rättsverkningar	45
6.2.4	Särkullbarnens ställning	47
6.3	Kvinnor och mäns ställning i samhället och dess påverkan på arvsrätten	48
6.3.1	Arvslagstiftningens olika intresse	48

6.3.2	Kvinnor som ekonomiskt svagare part	49
6.3.2.1	Män som norm, kvinnor som undantag	49
6.3.2.2	Offentlig och privat sfär	49
6.3.2.3	Den svenska arbetsmarknaden	51
6.4	Tid för förändring?	52
6.4.1	Skyddslagstiftningens vara eller icke vara	52
6.4.2	Synen på kvinnor och män	54
6.5	Avslutande reflektion	55
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	56
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	58

Summary

The purpose of this paper is to study how the surviving spouse's inheritance rights and other financial guarantees in case of death of the other spouse are constructed and from a gender perspective's analyse this legislation in order to gain a deeper understanding of why the rules are designed in this specific way. In order to discuss the gender perspectives impact on the Swedish law it's important to have knowledge about the historical development of marriage- and inheritance law.

The Swedish inheritance law is based on old and traditional principles derived from the medieval provincial laws. The basic idea of inheritance was, and still often is, kinship. The blood connection determined who was the legal heir. Real property was the main economic and social asset to man, this is why the kin and the family played such an important role in the society. It was important to keep the real property within in the family and this led to that inheritance- and marriage law in some parts was designed to meet the family's need to keep the real property within the family.

The idea of kinship as the basis for inheritance was intact until the early 1900's. At this period the kin and the family lost its position in favour of the individual. Real property was no longer the most important social and economic asset for all people. An idea that not only the blood relation would determine who was the legal heir was born, the social cohesion between the deceased and the heirs would also be considered. This resulted in two reforms, the cousin's right to inherit was cut off and the surviving spouse received right to inherit after her deceased husband.

The main argument for the inheritance right of the surviving spouse was that it was considered important to protect a surviving spouse from an excessive financial change in connection with the other spouse's death. The children's inheritance right, were in some extent, put back for the surviving spouse's needs. The legislature found that children were no longer dependent on their parents' legacy for their livelihood. Instead widows and widowers were in greater need of the estate of the deceased so they wouldn't have to suffer excessive financial changes in the event of death of a spouse. The consequence of this discussion was that the surviving spouse was heir to her deceased husband's estate before the joint heirs, who in turn had to wait for their inheritance until the surviving spouse also passed away.

There is also other rules that work together with the surviving spouse's right of inheritance to ensure that the surviving spouse can live a fulfilling life with the same economic standards. The right to marital property, the rule of a base amount and the joint will are all examples of rules that are there to even out the property relationship between spouses and thereby protect the surviving spouse.

The rules of succession for the surviving spouse are gender neutral, but there are factors that indicate that it is mainly women who are in a great need of the rules of this kind and that it's women that the legislature had in mind in the enactment of these rules. Statistically, women live longer than men and therefore more likely is the one who occupies the position as

surviving spouse. Women have generally also worked less, been paid less and spent more time on unpaid domestic work than men. This leads to the social rights reprocessed through gainful employment will be lower for women, such as retirement, and that women generally have less wealth than men.

Sammanfattning

Syftet med denna uppsats är att studera hur efterlevande makes arvsrätt och andra ekonomiska skyddsregler vid händelse av den ena makens död är uppbyggda. Syftet är även att ur ett genusperspektiv analysera denna lagstiftning för att på så sätt få en djupare förståelse för varför reglerna är konstruerade på detta specifika sätt. För att kunna diskutera genusaspektens påverkan på den svenska lagstiftningen är det viktigt att känna till äktenskaps- och arvsrättens utveckling ur ett historiskt perspektiv.

Den svenska arvsrätten bygger på gamla och traditionstyngda principer som härstammar från de medeltida landskapslagarna. Den grundläggande tanken inom arvsrätten var, och är fortfarande till största delen, släktskap. Det var blodsbanden som avgjorde vem som stod i tur till arvet. Detta sammanhänger med släktens och ättens roll i samhället och för individen. Jordegendomen var den viktigaste ekonomiska och sociala tillgången för människan och för att behålla denna inom släkten utformades arvs- och äktenskapsrätten till viss del efter ättens behov. Tanken om släktskapet som grund för arvsrätt kvarstod i princip orubbad fram tills början av 1900-talet. Vid denna period hade släkten och ätten tappat sin position till förmån för familjen, jordegendomen var inte längre den viktigaste sociala och ekonomiska tillgången för alla människor. Det föddes istället en idé att det inte endast skulle vara släktskap som grundade arvsrätt, utan att även den sociala samhörigheten mellan arvlätare och arvtagare skulle beaktas. Detta resulterade i två reformer; att kusiners arvsrätt skars av och att efterlevande make fick arvsrätt efter sin avlidne make.

Den viktigaste omständigheten som talade för arvsrätt för efterlevande make var att det ansågs viktigt att skydda denna person från en alltför stor ekonomisk förändring i samband med dödsfallet. Barnens intresse som länge vägt tyngst fick i viss mån träda tillbaka för efterlevande makes behov. Lagstiftaren konstaterade att barnen inte längre var beroende av föräldrarnas arv för sin försörjning, istället var efterlevande make i större behov av den avlidnes kvarlåtenskap för att inte genomlida alltför stora ekonomiska omställningar vid händelse av den ena makens död. Konsekvensen av denna diskussion blev att efterlevande make fick arvsrätt till sin avlidnes makes kvarlåtenskap före de gemensamma bröstarvingarna som i sin tur fick vänta på sitt arv tills den efterlevande maken också avled, så kallad efterarvsrätt. Särkullbarnens anspråk gick däremot före efterlevande make. Denna konstruktion av efterlevande makes arvsrätt är idag gällande rätt.

Det finns också annan lagstiftning som verkar tillsammans med efterlevande makes rätt till arv för att säkerställa att efterlevande make kan leva ett fullgott liv med ungefär samma ekonomiska standard. Giftorätten, basbeloppsregeln och inbördes testamente är alla exempel på regler som finns till för att jämna ut förmögenhetsförhållandet mellan makarna och därmed skydda efterlevande make.

Reglerna om arvsrätt för efterlevande make och andra förmögenhetsutjämnande regler är könsneutrala men det finns faktorer som

talar för att det främst är kvinnor som har störst behov av skyddsregler av detta slag. Statistiskt sett lever kvinnor längre än män och är därför oftare den som intar positionen som efterlevande make. Kvinnor har generellt också förvärvat mindre, innehaft en lägre lön och ägnat mer tid åt obetalt hemsarbete än män. Detta leder till att de sociala rättigheter som upparbetas genom förvärvsarbete blir lägre för kvinnor, till exempel pension, och att kvinnor generellt har en mindre förmögenhet än män. Då äktenskapet tar slut är det kvinnorna som ekonomiskt har förlorat på att samhället ser ut på detta sätt och detta försöker lagstiftaren kompensera.

Förord

Min tid på universitet har kommit till sitt slut. Efter år av studier är det nu hög tid att visa vad jag lärt mig under min tid i Lund.

Tack till alla som orkat lyssna på mig när det känts motigt men som också kunnat glädjas med mig när det gått vägen.

Tack till Eva, min handledare. För att du guidat mig genom denna termin och fått mig att lita på att jag kan.

Förkortningar

Bet.	Betänkande
GB	Giftermålsbalk
NJA	Nytt juridiskt arkiv
Prop.	Proposition
SCB	Statistiska centralbyrån
SOU	Statens offentliga utredningar
ÄB	Ärvdabalken
ÄktB	Äktenskapsbalken

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Det finns två saker som händer i varje människas liv, vi föds och vi dör. Tiden där emellan försöker de allra flesta av oss leva ett gott och meningsfullt liv. Dock påverkas våra liv av utomstående faktorer som vi själva i viss mån inte kan styra över såsom till exempel religion, ideologi och andra samhällseliga strömningar. Även klass, etnicitet och kön har en betydande påverkan på våra tankar, handlingar och förutsättningar. Två viktiga institutioner som under många år har påverkat människan och samhället och kommer göra så även i framtiden är äktenskapet och familjen. Äktenskapet och familjen har under tidens gång stått sig stark och gör det än idag, dock i viss modifierad form. Det är inte kärnfamiljen som dominerar som det rätta sättet att bilda familj utan nya familjekonstellationer bildas och blir accepterade. Familjen och äktenskapet har inte förlorat sin betydelse och mycket av vår lagstiftning och organisering av samhället är uppbyggt efter den.

Som sagt, en sak som aldrig förändras hur mycket vi än strävar efter det är att alla människor någon gång ska lämna denna jord. När detta händer är det familjen som ska ta hand om det som människan i fråga lämnar efter sig, oavsett hur denna familj har valt att leva. Det är då arvs- och testamentsrätten kommer in i bilden och berättar för familjen hur den avlidnas kvarlåtenskap ska hanteras. Då bilden av familjen och samhället runt familjen hela tiden förändras är det viktigt att arvsrätten är uppdaterad och följer utvecklingen. Annars kan det komma till en situation där arvsrätten istället för att hjälpa familjen att på ett rättvist och konstruktivt sätt fördela tillgångarna försätter familjen i en position där rättsverkningarna för de olika familjemedlemmarna blir orimliga och orättvisa och leder till tvister mellan dem.

1.2 Syfte och frågeställning

Syftet med denna uppsats är att undersöka hur den svenska arvsrätten mellan makar är uppbyggd. Som en del i undersökningen ska jag ur ett genusperspektiv studera rättsområdet för att försöka få en bättre förståelse på varför rättsreglerna är konstruerade på detta specifika sätt. Arvsrätten har, precis som alla rättsområde, genomgått förändringar under tidens gång. Genom att studera ämnet ur ett annat perspektiv kan man få fler svar på varför arvsrätten genomgått den utveckling som den rent faktiskt har gjort. För att på ett konstruktivt sätt kunna diskutera genusaspektens påverkan på arvsrättens utveckling är det viktigt att känna till de principer och tankar som har utformat arvs- och äktenskapsrätten. Därför är även syftet med uppsatsen att ur ett historiskt perspektiv följa arvs- och äktenskapsrättens utveckling till vad den är idag.

För att uppnå uppsatsen syfte har följande frågeställningar satts upp:

- Vilka ekonomiska anspråk kan en efterlevande make ställa med stöd av gällande lagstiftning?
- Hur ser den historiska utvecklingen på detta område ut?
- Har tanken om män och kvinnors olika ställning i samhället påverkat arvsrätten mellan makar?
- Finns det fog för att anse att arvsrätten mellan makar och den skyddslagstiftning som finns för efterlevande make är föråldrad i dagens samhälle?

1.3 Metod och teori

1.3.1 Metod och material

I den deskriptiva delen av uppsatsen använder jag mig av den rättsdogmatiska metoden. För att fastställa gällande rätt ligger lagtext, förarbeten, praxis och doktrin som grund. Jag anlägger även ett historiskt perspektiv på arvs- och äktenskapsrätten, detta i syfte att förstå hur arvsrätten mellan makar har fått sin utformning och uppbyggnad. I denna del är det främst doktrin som vägleder mig, särskilt för att utröna rättsläget i äldre tid. Desto närmare nutid som jag kommer i min historiska återblick desto viktigare blir förarbeten som rättskälla.

Jag redovisar också för min frågeställning relevant statistik angående män och kvinnors levnadsvillkor, både i dåtid och i nutid. Det kan vara befogat med ett sådant avsnitt för att på ett konkret sätt kunna diskutera män och kvinnors olika levnadsvillkor i förhållande till arvs- och äktenskapsrättens struktur och uppbyggnad.

I denna uppsats ställer jag frågan varför arvsrätten mellan makar har fått just denna utformning. Rätt och lag är inte något flytande utan koppling till samhället i övrigt. För att kunna svara på denna fråga så använder jag mig av genusrättsvetenskaplig metod för att kritiskt granska och analysera rättsreglernas uppbyggnad och funktion. Med hjälp av ett antal olika genusteoretiska metoder följer en genusrättsanalys av arvsrätten mellan makar på den deskriptiva delen av uppsatsen.

1.3.2 Genusrättsvetenskapligt perspektiv

Ett kritiskt rättsvetenskapligt perspektiv kan inte acceptera de begränsningar som den rättsdogmatiska metoden har en viss tendens att sätta upp. Det rättsvetenskapliga perspektivet tar inget för givet, utgångspunkten är istället att rätten och dess relation till samhället i övrigt måste problematiseras och redovisas för. Genom att använda ett kritiskt perspektiv finns det möjlighet till förändring då man går bortom givet antagna ställningstagande. Syftet är att hitta ny kunskap som kan leda till förändring. För att på ett kritiskt sätt granska rättsregler kan man använda sig av ett genusperspektiv. Inom genusrättsvetenskapen utgår man från antagandet att människans biologiska

kön har betydelse för samhällets organisation, våra sociala relationer, hur rätten är konstruerad och hur den tillämpas. Då kön har en oerhört central betydelse i vårt samhälle när det kommer till sysslor, resurser, hur makt fördelas och så vidare är det viktigt att synliggöra vad kön har för betydelse för hur rätten konstrueras.¹ Genusrättsvetenskapen grundas på en annan kunskapssyn än den rättsdogmatiska. Denna kunskapssyn består i att all kunskap är socialt konstruerad och kontextuell, det finns ingen objektiv kunskap som vi kan ta för att vara ”sanningen”. Genom att studera rätten med hjälp av denna kunskapssyn går man utöver den rättsdogmatiska metodens sätt att uttala sig normativt och deskriptivt om vad som är gällande rätt.

Genusrättsvetenskapen har som uppgift att synliggöra de grundläggande värden och utgångspunkter som rätten och den kunskap som den baseras på. Om man ser rätten som konstruerad och att det är våra föreställningar om regler, normer och beteende som skapar rätten så bör detta synliggöras och de erfarenheter som ligger till grund för rätten komma till dager.² Det handlar om att ifrågasätta de etablerade föreställningarna om rättens funktion, rättfärdigande och neutralitet.³

1.3.3 Genusteori

”Skillnaden mellan kvinnoforskare och vanliga forskare är att vi problematiserar förhållandet mellan könen. Framför andra frågor står för oss den stora frågan: hur kan det komma sig att kvinnor generellt, geografiskt och historiskt, har ett lägre socialt värde än män?”⁴

Citatet ovan är hämtat från Yvonne Hirdmans text om genussystemet som först publicerades i Kvinnovetenskaplig tidning 1988. Detta citat sammanfattar på ett bra sätt vad genusforskningens främsta mål är. Det genusteoretiska forskningsfältet är brett och mångfacetterat. Många genusforskare har med sin forskning försökt utvinna teorier och idéer som på ett hållbart och övergripande sätt kan förklara de skillnader som finns i samhället mellan män och kvinnor.

1.3.3.1 Kön och genus

Inom genusforskningen har ett antal begrepp och analytiska verktyg växt fram för att kunna problematisera det som i det mänskliga livet på något sätt är relaterat till kön. Genus är genusforskningens mest centrala begrepp. Det är med hjälp av detta begrepp som det är möjligt att problematisera kön och dess verkningar för individen och samhällets organisering.⁵

Det pågår ständigt en diskussion inom det genusvetenskapliga forskningsfältet om betydelsen av kön och genus, hur detta begrepp ska

---

¹ Gunnarsson Å. & Svensson, E. *Genusrättsvetenskap*, Studentlitteratur, Lund, 2009, s. 100-101.

² Gunnarsson & Svensson, 2009, s. 116-117.

³ Gunnarsson & Svensson, 2009, s. 116.

⁴ Hirdman, Y. Genussystemet - reflexioner kring kvinnors sociala underordning, *Genushistoria: en historiografisk exposé*, Studentlitteratur, 2004, s. 113.

⁵ Gunnarsson & Svensson, 2009, s. 133.

tolkas och vilka andra faktorer som inverkar på hur samhället har utformats. Trots att det finns många olika teorier och forskning kring kvinnor och män och samhällets strukturering så finns det saker som de flesta genusvetare är överens om.⁶ Varje människa har ett biologiskt kön men detta ska särskiljas från det socialt konstruerade genus. Utifrån en feministisk forskning så är genus och de föreställningar som följer av kön inte essentiella egenskaper och identiteter utan sociala konstruktioner konstruerade och upprätthållna genom oss människor. Genusbegreppet kan användas för att åskådliggöra samhällets struktur, människors olika identiteter och organiseringen av våra liv. Genus är skapat i olika sociala kontexter och kan därför växla över tid och rum. De föreställningar om män och kvinnor som finns kan verka naturliga och eviga men de har förändrats genom historiens gång. Genusrelationer finns på alla nivåer i samhället men det är inte det enda som påverkar varför vi har organiserat oss på ett visst sätt. Genusrelationerna påverkar inte individer så starkt att det är avgörande för hur människor agerar och handlar. Det finns också andra saker i samhället som inverkar på hur män och kvinnor uppfattas, och särskilt hur män och kvinnor uppfattas inom den egna gruppen. Begrepp som makt, etnicitet och klass är oerhört viktiga för att förstå varför kvinnor underordnas männen.⁷

I denna uppsats hänvisar jag till genus då jag diskuterar de av människan konstruerade sociala föreställningar som följer av det biologiska könet. När jag istället vill peka på de biologiska skillnader som finns mellan män och kvinnor använder jag ordet kön.

1.3.3.2 Teoretiska utgångspunkter

Yvonne Hirdmans teori har fått stor betydelse för det svenska jämställdhetsarbetet då den publicerades som en del i maktutredningen 1990.⁸ Hennes ambition var att genom ett genussystem förklara varför kvinnor generellt ansågs mindre värda än män. Hirdman menar att själva begreppet genus har ett systematiserande drag. Det ska förstås som "en dynamisk struktur, en beteckning på ett nätverk av föreställningar och förväntningar som genom sin interaktion ger upphov till ett slags mönster och regelbundenheter".⁹ Kön ordnas med hjälp av genussystemet. Grunden för olika ordningar i samhället såsom politiskt, ekonomiskt och socialt är själva ordningen av människor, främst då beroende på vilket kön vi råkar ha. Det skapas orsakskedjor för att människor hamnar i olika fack. Hirdman använder sig av två olika benämningar på män (sort 1) och kvinnor (sort 2) för att kunna förklara varför en mans handlingar värderas högre hur detta i sin tur legitimerar kvinnans underordning. Hirdman menar att dessa fungerar dialektiskt genom att "sort 1 gör sak 1 på plats 1; sort 2 gör sak 2 på plats 2; därför att sort 1 gör sak 1 blir sort 1 sort 1. Är man på plats 2 gör man sak 2 och är en sort 2 etc."¹⁰ Denna uppdelning får mening genom att

---

⁶ Gunnarsson & Svensson, 2009, s. 134.

⁷ Hägerström J. Utmaningar i feministisk teori, att förstå samspel mellan genus, etnicitet och klass i utbildning, *Mer än bara kvinnor och män*, Studentlitteratur, Lund, 2003, s. 277-278.

⁸ SOU 1990:44 – Demokrati och makt i Sverige.

⁹ Hirdman, 2004, s. 116.

¹⁰ Hirdman, 2004, s. 118.

vi människor orienteras oss i världen efter vilken sort vi tillhör, vilka platser vi befinner oss på och vilka sysslor vi innehar. Att sort 1 gör 1-saker legitimeras av särskiljandet och urskiljandet av en annan sort (t ex kvinna, sort 2). Sorten formerar genus. Det mest kraftfulla i denna genusformering är att den exploaterar de biologiska skillnaderna mellan män och kvinnor och att den bygger på dikotomin att mannen är det positiva och att kvinnan är det negativa. Detta innebär i förlängningen ett maktskapande där en sort står över en annan.

Hon ställer upp två ”lagar” som bär upp hela genussystemet, eller logiker som hon också benämner det.¹¹

1. ”Den ena logiken är just dikotomin, dvs. isärhållandets tabu; manligt och kvinnligt bör inte blandas.
2. Den andra logiken är hierarkin: det är mannen som är norm. Det är män som är människor, därmed utgör de normen för det normala och det allmängiltiga.”¹²

Isärhållandets logik visar sig främst i arbetsfördelningen och i de föreställningar som finns om män och kvinnor. Inga människor föds till detta, både män och kvinnor skapas till att följa och reproducera genussystemet. Hon använder sig av tre nivåer för att förklara hur detta genussystem skapas och hur de förhåller sig till varandra. Dessa är kulturell överlagring (tankefigurer, kunskapssyn och symboler), social integration (arbetsfördelning, institutioner osv) och socialisering (direkt inläring). Kvinnor är dock inte passiva objekt som genussystemet appliceras på, de är medskapande och medgörande och lika involverade i genussystemet som män. Detta kallar hon för genuskontraktet. Inom genuskontraktet verkar både kvinnor och män för att upprätthålla den ordning som finns i samhället och detta genom mycket konkreta föreställningar om hur män och kvinnor bör vara och agera.¹³

Manlighet och kvinnlighet är inte något av våra biologiska kön förutbestämt, en naturlig ordning som kommer att stå sig till tidens slut. Människan konstruerar sig själv som feminin eller maskulin och intar sin plats i genusordningen. Detta kan ske med största medvetenhet men också utan att människan överhuvudtaget reflekterar över de val som den gör. Människan förhåller sig till den plats som hon eller han blivit tilldelad eller som hon eller han själv tagit genom hans eller hennes sätt att agera och handla i sitt vardagliga liv.¹⁴ Maskulinitetsteoretikern Connell definierar genus som; ”Genus är en struktur av sociala relationer koncentrerade till den reproduktiva arenan, och en samling praktiker (styrda av denna struktur) som drar in reproduktiva skillnader mellan kroppar i de sociala processerna”.¹⁵

---

¹¹ Hirdman, 2004, s. 116-117.

¹² Hirdman, 2004, s. 117.

¹³ Hirdman, 2004, s. 118-121.

¹⁴ Connell R.W. *Om genus*, Daidalo, Göteborg, 2003, s. 15.

¹⁵ Connell, 2003, s. 21.

1.4 Avgränsning

Arvsrätten som helhet är ett brett och stort rättsområde. På grund av den tidsram som satts upp och uppsatsens omfång är det nödvändigt att göra en klar avgränsning och rikta fokus på ett par specifika frågor. Det är arvsrätten mellan makar som får det största utrymmet i denna uppsats, låt vara att barn och andra släktingars arvsrätt påverkar en efterlevande makes rätt till arv. För att få en heltäckande bild av arvsrätten mellan makar är det viktigt att även beröra dessa barns och andra släktingars rätt till arv och jämföra med de rättsregler som gynnar efterlevande make. Arvsrätten mellan makar är tätt sammankopplat till de regler om ekonomisk utjämning mellan makar som återfinns i äktenskapsbalken. Lagstiftaren har genom en rad olika åtgärder förutom själva arvsreglerna försökt skydda en efterlevande make. Dessa tar jag även upp i uppsatsen då dessa åtgärder är viktiga för hur den efterlevande makens ekonomiska situation kan bli efter den ena makens död.

Jag går inte närmare in på testamentsrätten som sådan men då det finns en möjlighet för makar att testamentera egendom till varandra så förtjänar detta en plats i uppsatsen då det kan ha en stor betydelse av hur den efterlevande makens ekonomiska situation kan bli efter makens död. Jag går dock inte närmare in på hur den legala arvsordningen påverkar testamentsrätten och vice versa.

I den historiska återblicken är det omöjligt att endast prata om makars arvsrätt då detta mycket starkt är sammanflätat med andra arvingars arvsrätt och äktenskapsrätten som sådan. Detta kapitel är i mångt och mycket mer heltäckande i sin beskrivning av hur rättsläget har förändrats genom åren.

De genusvetenskapliga teorierna som jag har valt ut är bara några av många. De teorier som är utvalda anser jag vara bra verktyg för att kunna förstå kön och genus. De ger en bra grund för att kunna analysera och fundera över varför arvsrätten mellan makar har fått den utformning som den har. I min analys har jag valt att främst analysera varför kvinnor och män inte är ekonomiskt jämställda, och de frågor som sammanhänger med kvinnor och mäns ekonomiska situation.

Det är viktigt att belysa att mycket av den familjerätt som vi känner idag är ett utslag av det lagstiftningssamarbete inom Norden som tog fart i början av 1900-talet. Dock berörs endast svensk rätt i denna uppsats, detta på grund av uppsatsens snäva omfång.

1.5 Disposition

Uppsatsen inleds med kapitel två som behandlar familjen och äktenskapet som begrepp och vilka funktioner dessa anses ha. I samband med detta redovisas även intressant och relevant statistik för den fortsatta framställningen kring dessa två begrepp. Kapitlet avslutas med ett antal statistiska fakta som härrör sig till kvinnor och mäns olika levnadsvillkor, både i det privata och i det offentliga.

I nästa kapitel, kapitel tre, fortsätter framställningen med att redogöra för vilka förutsättningar som måste finnas för att arvsrätt överhuvudtaget ska

komma till stånd för en arvinge. De grundläggande principerna har rötter som sträcker sig långt tillbaka i tiden och är därför viktiga att känna till för att förstå arvsrättens utveckling.

I kapitel fyra redogörs det för gällande rätt, det vill säga vilka olika förmögenhetsutjämnande regler som lagstiftaren har konstruerat och hur arvsrätten mellan makar ser ut idag. Därefter följer kapitel fem som tar sin början i medeltiden och följer arvs- och äktenskapsrätten fram till våra dagar.

I det avslutande kapitlet väljer jag att lägga min analys och min avslutande reflektion. Då ska jag med hjälp av mitt material och mina teoretiska utgångspunkter svara på de forskningsfrågor som jag ställde upp i början av denna skrivprocess.

2 Begrepp, funktioner och statistik

2.1 Familj

2.1.1 Familjen som begrepp och dess funktion

Familjen nämns på ett antal olika ställen i äktenskapsbalken¹⁶ men det finns ingen lagstadgad definition av vad en familj egentligen är. Den traditionella bilden av kärnfamiljen med två vuxna av motsatt kön med gemensamma biologiska barn har länge varit dominerande men i takt med att samhället ändrar karaktär, förändras också denna bild av familjen.

Familjesociologer har gjort försök att systematisera de funktioner som en familj kan tänkas ha. Man utgår från att människan har ett antal behov och att det är familjens uppgift att tillfredsställa dessa. Förändringar i samhället gör att dessa behov och funktioner växlar från en tid till en annan. Fortplantningsfunktionen, den sexuella funktionen och den ekonomiska funktionen räknas till de mer grundläggande funktionerna inom familjen. Vidare talas det om den fostrande, skyddande och känslomässiga funktionen som mer perifera funktioner då dessa existerar på basis av de mer grundläggande funktionerna. Även religion- och fritidsfunktionen kan fylla sin plats inom familjen. Familjen har sin roll i samhället och om familjen inte kan tillgodose medlemmarnas behov måste samhället ta den rollen och detta påverkar samhällets uppbyggnad.¹⁷

2.1.2 Familjen i siffror

Det fanns nära 1,1 miljoner familjer med hemmaboende barn i åldern 0-17 i Sverige 2010. Antalet barn i åldrarna 0-17 var närmare två miljoner. Vid födelsen var det 9 procent som har särlevande föräldrar, vid 17 år är motsvarande siffra 41 procent. Detta innebär att i snitt var föräldrarna sammanboende i tre av fyra familjer. I de resterande var det familjer med en ensamstående förälder, som i sin tur utgjordes av en ensamstående mamma i 80 procent av fallen.¹⁸

Den typiska familjen i Sverige består av en moder, en fader och två barn. En sådan typ av familj utgör 32 procent av familjerna med barn under 22 år.¹⁹ De familjer som har två vuxna kan delas upp i kärnfamiljer och i ombildade familjer. Kärnfamiljen utgörs av två vuxna och barn som är gemensamma (även adopterade). Kärnfamiljen är den vanligaste och utgör 69 procent. I dessa familjer är två tredjedelar gifta och en tredjedel sambos. Ombildade familjer består av två vuxna men där ett eller flera barn inte är

---

¹⁶ Se text 1 kap 2 och 4 §§ ÄktB.

¹⁷ SOU 1972:41, s. 63-64.

¹⁸ Prop. 2010/11:1, s. 11-12.

¹⁹ SCB, http://www.scb.se/Pages/TableAndChart_279867.aspx, hämtad 2011-09-29.

gemensamma. Antalet ombildade familjer underskattas i statistiken då brister i befolkningsregistret gör att man endast kan identifiera samboförhållande med gemensamma barn, enligt statistiken är endast 7 procent ombildade familjer.²⁰

Antalet barn som upplevde en separation minskade efter 1999 men denna trend ser ut att vända under de senare åren. År 2008 upplevde omkring 48 500 barn att deras föräldrar separerade. Risken för att ett barn får uppleva en separation är dubbelt så hög för barn i en sambofamilj än för barn med gifta föräldrar.²¹

2.2 Äktenskap

2.2.1 Äktenskapet som begrepp och definition

För att ett giltigt äktenskap ska komma till stånd krävs en gemensam viljeförklaring från makarna vid äktenskapets ingående. På grund av detta kan man se äktenskapet som ett avtal. Äktenskapet är dock även ett statusförhållande som är beroende av en myndighets beslut för sin tillkomst och upphörande. Det krävs mer än bara två personers gemensamma viljeförklaringar för att ett äktenskap ska betraktas som giltigt, det vill säga att inga äktenskapshinder får finnas. Skälet till att vissa förbud ställts upp för två personer att ingå äktenskap kan vara av arvsbiologiska skäl, minimera risken för ogynnsamma anlag hos barnen, eller socialetiska hänsyn, det finns förhållande som ur en moralisk synpunkt inte anses önskvärda i vårt samhälle. Det finns få äktenskapshinder i svensk rätt och de flesta motiveras utifrån ett socialetiskt synsätt. En av anledningarna till detta är att äktenskapshinder ändå inte kan hindra två personer från att rent faktiskt flytta ihop och skaffa barn.

Äktenskapsåldern är arton år och för yngre personer krävs det dispens av länsstyrelsen, 2 kap 1 § ÄktB. Äktenskap kan inte ingås mellan personer som är släkt i rakt upp- eller nedstigande led eller som är helsyskon. Halvsyskon kan söka dispens, 2 kap 3 § ÄktB. Det finns också ett förbud mot tvegifte, ett uttryck för att lagstiftningen bygger på det monogama äktenskapets grund, 2 kap 4 § ÄktB.²²

2.2.2 Äktenskapet i siffror

I Sverige gifte sig 48 033 par bara under 2009.²³ Detta var en liten minskning från 2008 då 50 300 par valde att ingå ett äktenskap. Så många vigslar hade inte skett i Sverige sen 1968, med undantag från rekordnoteringen 1989 då hela 108 900 par valde att gifta sig.²⁴ Trenden var länge att antalet giftermål minskade men under 2000-talet vände

²⁰ SCB, http://www.scb.se/Pages/TableAndChart_279867.aspx, hämtad 2011-09-29.

²¹ SCB, http://www.scb.se/Pages/TableAndChart_27475.aspx, hämtad 2011-09-29.

²² Agell, A. & Brattström, M. Äktenskap Samboende Partnerskap, Iustus förlag, Uppsala, 2011, s. 28-29.

²³ Statistiska centralbyrån, *Beskrivning av Sveriges befolkning*, 2008, s. 55.

²⁴ Statistiska centralbyrån, *Tabeller över Sveriges befolkning*, 2009, s. 377.

utvecklingen och antalet par som ingår äktenskap har ökat. Numera ingås ungefär lika många äktenskap som 1960.²⁵

Den 1 maj 2009 ändrades äktenskapsbalken och blev könsneutral. Lagen om partnerskap som funnits sedan 1995 försvann. Möjligheten uppstod för två personer av samma kön att ingå äktenskap. De par som tidigare varit registrerade partners kan med en anmälan till skatteverket omvandla sitt partnerskap till äktenskap. Under 2009 var det 431 kvinnor och 430 män som omvandlade sina partnerskap till äktenskap. Totalt var det 659 män och 888 kvinnor som ingick i enkönade äktenskap. De som har ingått ett registrerat partnerskap kan dock välja att inte omvandla partnerskapet till ett äktenskap utan att fortsätta vara registrerade partners.

Medelåldern för att ingå äktenskap 2009 var för kvinnor 32,5 år och för män 35,1. Trenden är att man blir äldre och äldre innan man gifter sig.²⁶

1831 började SCB registrera antalet äktenskapsskillnader. Antalet för just detta år var endast 95 stycken. Mängden äktenskapsskillnader höll sig sedan på nivån mellan 200 och 300 under hela 1800-talet för att sedan öka snabbare under 1900- och 2000-talet. År 1917 registrerades för första gången över 1000 äktenskapsskillnader och 10 000 gränsen passerades 1966. Det fortsatte sedan att öka fram till 1974 och 1975 då reglerna om äktenskapsskillnad ändrades från minst ett års hemskillnad till sex månaders betänketid om det fanns barn under 16 år eller om bara den ena maken ville skiljas, annars utan betänketid överhuvudtaget. 1974 innebar då, en toppnotering, 26 802 äktenskapsskillnader och 25 383 året efter. Efter detta har antalet stabiliserats mellan 17 000 till 23 000 per år. Statistik visar att de flesta äktenskapsskillnaderna sker redan efter tre till fyra år.²⁷ Snittet för de äktenskap som upplöstes 2010 var ändå 11,5 år. Detta kan bero på relativt många äktenskap ändå varat i många år och detta höjer genomsnittet. Om giftermål och äktenskapsskillnad håller samma nivå i framtiden som nu så kommer cirka 50 procent av de nyregistrerade äktenskapen att sluta med skilsmässa. Det bör sägas att statistiken redovisas när äktenskapsskillnaden vunnit laga kraft och inte när man ansöker om äktenskapsskillnad.²⁸

2.3 Kvinnor, män och statistik

2.3.1 I det privata

Det dör ungefär 90 000 personer i Sverige varje år. I ett historiskt perspektiv är antalet döda de senaste åren högt men detta kan förklaras av en åldrande och växande befolkning. Under 2008 var det 47 400 kvinnor som avled och 44 100 män som avled. De är fler kvinnor som dör i högre ålder, detta beror på att medellivslängden är högre för kvinnor än för män.²⁹ Medellivslängden för kvinnor låg 2009 på 83,37 år och för män på 79,3.³⁰

---

²⁵ Agell & Brattström, 2011, s. 17.

²⁶ SCB, 2009, s. 377.

²⁷ Göransson, I. *Skilsmässoepidemi under 1970-talet*, Dagens Nyheter, 2009, <http://www.dn.se/livsstil/skilsmassoepidemi-pa-1970-talet>, hämtad 2011-10-24.

²⁸ Agell & Brattström, 2011, s. 19.

²⁹ SCB, 2008, s. 25-26.

³⁰ SCB, 2009, s. 281.

Från 1850-talet fram till 1950-talet skedde en markant ökning av både män och kvinnors förväntade livslängd. Från 44 år till 74 år för kvinnor och från 40 år till 71 år för män. Efter 1950 har ökningen inte varit så radikal, särskilt inte för männen. Det finns indikationer på att skillnaderna mellan könen inte kommer att vara så stor i framtiden. Sedan 1980-talet har skillnaderna minskat.³¹

Föräldraförsäkringen torde vara en mycket viktig del i hur kvinnor och mäns framtida arbetslivs gestaltar sig. Den påverkar också i högsta grad arbetsmarknadens syn på kvinnor och män och deras förmåga att vara en god arbetstagare och få en god löneutveckling. Föräldraförsäkringen infördes 1974 och då utbetalades 0,5 procent av föräldrapenningdagarna till män. Tjugo år senare var motsvarande siffra 10 procent. Cirka 23 procent av föräldrapenningdagarna betalades ut till män 2010. De dagar som kvinnorna tar ut är koncentrerade till barnets första år medan merparten av männen tar ut sina dagar under barnets andra år och senare.³²

2.3.2 I det offentliga

Sverige är ett förhållandevis jämställt land om man ser det utifrån ett internationellt perspektiv. Andelen kvinnor som förvärvsarbetar är en av de högsta i världen. Samtidigt kan man konstatera att kvinnor har en lägre sysselsättningsgrad än män.³³ Andelen kvinnor som förvärvsarbetade var enligt folk- och bostadsräkningarna 4 procent år 1920 och 9 procent år 1940. 1960 hade denna siffra stigit till 23 procent, eller 26 procent om det begränsas till kvinnor under 65.³⁴ Efter 1960 skedde en markant ökning och idag förvärvsarbetar de flesta kvinnor.

Kvinnor arbetar i större utsträckning än män deltid, ofrivilligt eller frivilligt. Den vanligaste orsaken till att kvinnor väljer att arbeta deltid är barnen. Detta gör att kvinnor oftast söker sig till branscher där det är accepterat med deltidsarbete. Det kan i sin tur leda till ofrivilligt deltidsarbete senare i livet då många kvinnodominerade arbetsplatser är anpassade till deltidsarbete och därför är det svårt att få en heltidstjänst. Samtidigt som kvinnor arbetar lägre antal timmar än män så utför kvinnor merparten av det obetalda hemarbetet. Då man lägger samman kvinnans arbetstimmar med timmarna som kvinnan lägger på obetalt hemarbete så arbetar kvinnor och män lika länge med den skillnaden att kvinnans obetalda hemarbete inte räknas till arbetskraften och därför inte ger till exempel pensionsrättigheter och dylikt. Kvinnor utför 59 procent av hemarbetet medan män utför 41 procent enligt den senast tillgängliga statistiken från 2001.³⁵

Kvinnor har generellt lägre lön och mindre ekonomiska resurser jämfört med män. Kvinnor arbetar oftare i den offentliga sektorn än den privata. I den offentliga sektorn är lönerna i genomsnitt lägre än i den privata. Då man räknar om alla löneinkomster till heltid så var den genomsnittliga

---

³¹ SCB, 2008, s. 27.

³² Försäkringskassan, *Föräldrapenning – båda föräldrarnas försäkring?*, 2011, s. 5.

³³ Prop. 2010/11:1, s. 11.

³⁴ SOU 1964:35, s. 17.

³⁵ Prop. 2010/11:1, s. 12.

månadslönen för kvinnor 2009 85,2 procent av männens. Om man sedan korrigerar lönerna med olika lönekorrigerande faktorer såsom utbildning, yrke och ålder uppgick kvinnornas lön till 94 procent av männens.³⁶

---

³⁶ Prop. 2010/11:1, s. 7.

3 Förutsättningar för arvsrätt

3.1 Några grundläggande principer

3.1.1 Bakgrund

Successionsrätten har en lång historisk rättslig tradition med regler och principer. Utgångspunkten för arvsrätt är och har alltid varit släktskap. Det finns dock vissa undantag till detta, till exempel en efterlevande makes arvsrätt till sin makes kvarlåtenskap. För att den enskilde ska få rätt till arv så måste den personen ifråga stå på tur att få arv. Det är då successionsrätten träder in och berättar om vilken arvinge som står på tur och hur stor del av kvarlåtenskapen som denna arvinge ska få.³⁷

3.1.2 Parentelprincipen

Den legala arvsordningen ska användas då den avlidne inte har förordnat om sin kvarlåtenskap genom ett testamente. Det är i stor utsträckning blodsbanden, eller den genetiska kopplingen, som har gett arvsrätten sin utformning. De personer som är närmast släkt med den avlidne ärver före de släktingar som är mer avlägsna. De arvsberättigade är indelade i arvsklasser enligt parentelprincipen. Detta innebär att de släktingar som finns i den första arvsklassen står först i tur att ärva. Tanken är att arvlåtarens avkomling (barn, barnbarn osv.) är de som i första hand ska ärva. Endast om det inte finns några avkomlingar så får släktingar i andra arvsklassen ärva, i denna arvsklass återfinns arvlåtarens föräldrar och föräldrars avkomling. Den tredje och sista arvsklassen består av arvlåtarens morföräldrar och deras avkomlingar, dock har kusiner ingen arvsrätt. En arvsklass måste vara helt tom för att nästa arvsklass ska få rätt till arvet. Detta kallas för *successi ordinum*.³⁸

3.1.3 Istadarätten

Istadarätten (*ius representationis*) innebär kort och gott att om en arvinge är avliden så träder dennes avkomling i den avlidnas ställe vad gäller rätten till arv. Det kan illustreras på det sätt att i en förut avliden sons ställe inträder dennes barn, i ett förut avlidet syskon inträder dennes barn osv.³⁹

---

³⁷ Brattström, M. & Singer, A. *Rätt arv – fördelning av kvarlåtenskap*, Iustus förlag, Uppsala, 2011, s. 30.

³⁸ Brattström & Singer, 2011, s. 30.

³⁹ Saldeen, Å. *Arvsrätt – en lärobok om arv, boutredning och arvskifte*, Iustus förlag, Uppsala, 2005, s. 43.

3.1.4 Stirpalgrundsatsen

De ovan nämnda principerna kompletteras av den så kallade stirpalgrundsatsen. Denna grundsats innebär att varje gren inom en arvsklass ska ärva en lika stor del av kvarlåtenskapen. Fördelningen ska ske rättvist och syftet bakom detta är ett antagande om att arvlåtaren inte vill gynna eller missgynna någon gren inom arvsklassen. I samband med denna grundsats kan det också nämnas reglerna om förskott på arv. Om föräldrarna under sin livstid ger ett av barnen en gåva ska detta räknas som ett förskott på arvet om inget annat har angetts. Gåvans värde ska medräknas i kvarlåtenskapen efter den avlidne, sedan får den arvinge som fått gåvan avräkna detta på sin arvslott. Detta är också ett uttryck för tanken om rättvis fördelning som hela arvsordningen vilar på.⁴⁰

---

⁴⁰ Brattström, & Singer, 2011, s. 32-33.

4 Gällande rätt

4.1 Giftorätt och bodelning

Den enskilda människans äganderätt påverkas inte av att personen ifråga ingår ett äktenskap. Enligt 1 kap 3 § ÄktB äger varje make sin egendom och ansvarar för sina skulder. Maken som äger egendomen bestämmer fritt över den både när det kommer till förvaltning och förfogande.⁴¹ Ett antal ekonomiska rättsverkningar följer dock av ett äktenskap och den viktigaste är huvudregeln som stadgar att all egendom som makarna för in i äktenskapet och som de förvärvar under äktenskapet ska omfattas av giftorätten. Egendomen blir då så kallat giftorättsgods och ska därmed ingå i en eventuell bodelning, 10 kap 1 § ÄktB. Vid en eventuell bodelning ska giftorättsgodset delas lika mellan makarna. Äganderätten under äktenskapet påverkas inte av denna huvudregel, makarna har endast ett latent anspråk på delning av giftorättsgodset vid en eventuell bodelning.⁴²

I ett äktenskap kan makarna inneha två olika sorters egendom, antingen giftorättsgods som normalt ska ingå i bodelningen eller enskild egendom. All egendom som inte är enskild är giftorättsgods, 7 kap 1 § ÄktB. Den enskilda egendomen ska lämnas utanför den eventuella bodelningen. Enligt 7 kap 2 § ÄktB kan enskild egendom skapas på ett antal olika sätt, till exempel genom äktenskapsförord eller villkor från tredje man i testamente eller vid gåva. Makarna kan sätta giftorätten ur spel genom att avtala i ett äktenskapsförord om att all egendom ska vara enskild.⁴³

4.2 Bodelning med anledning av en makes död

Bodelning ska äga rum när ett äktenskap upplöses. Ett äktenskap kan upplösas på två sätt, antingen genom äktenskapsskillnad eller genom den ena makens död. Då realiseras den andre makens giftorättsanspråk och giftorättsgodset delas lika mellan makarna i en bodelning, 9 kap 1 § ÄktB.⁴⁴ Innan ett arvskifte kan ske ska bodelningen ha ägt rum, 23 kap 1 § ÄB. Avgörande för vad som ska ingå i bodelningen är makarnas egendomsförhållande vid dagen för den ena makens död, 9 kap 2 § ÄktB.⁴⁵ En viktig aspekt av det hela är dock när själva värderingen av tillgångarna ska göras, detta kan göra stor skillnad på resultatet av bodelningen. Det finns ingen paragraf som reglerar frågan men den rådande uppfattningen är att värderingen ska göras när boet är utrett och en delning ska komma till

---

⁴¹ Detta sagt med reservation, det finns speciella rådighetsinskränkningar för bostad och bohag som makarna nyttjar gemensamt, samt för fast egendom som utgör giftorättsgods, 7 kap 5-9 §§ ÄktB.

⁴² Agell & Brattström, 2011, s. 93.

⁴³ Brattström & Singer, 2011, s. 60.

⁴⁴ Brattström & Singer, 2011, s. 59.

⁴⁵ Brattström & Singer, 2001, s. 62.

stånd.⁴⁶ Denna princip har också tillämpats när en bodelning enligt sambolagen har genomförts.⁴⁷

Rent praktiskt är det så att vid en bodelning ska makarnas sammanlagda värde av giftorättsgodset delas lika, i detta fall mellan den efterlevande maken och dödsboet, 9 kap 5 § ÄktB. Det finns två steg som ska göras vid bodelningen – andelsberäkning, 11 kap 1 § ÄktB, och lottläggning, 11 kap 7 § ÄktB.⁴⁸ Den efterlevande maken har rätt att från bodelningen undanta kläder och andra saker som är till för personligt bruk, även personliga presenter får undantas en bodelning, 10 kap 2 § ÄktB. Detta får endast göras i skälig omfattning och bedömningen görs utifrån makarnas ekonomiska förhållande. Rätten att undandra saker från bodelningen får ställas i relation till den samlade massa som den efterlevande maken vill ställa utanför bodelningen.⁴⁹

Det finns en möjlighet för efterlevande make att åberopa en jämningsregel som ger en ovillkorlig rätt för den efterlevande maken att behålla sitt giftorättsgods som sin andel i bodelningen, 12 kap 2 § 1 st. ÄktB. Denna rätt till jämkning är personlig och kan endast åberopas av den efterlevande maken, varken borgenärer eller den avlidnes arvingar har någon rätt att begära jämkning av detta slag.⁵⁰ Då efterlevande make har avlidit innan bodelningen har hunnit förrättas så är begäran om jämkning dock fortfarande bindande, både för den först och sist avlidna makes arvingar.⁵¹ Syftet med denna bestämmelse är att den make som har mest giftorättsgods inte ska behöva avstå egendom till de bröstarvingar som inte är gemensamma, eller till eventuella testamentstagare. Det kan även vara så att den make som har haft minst giftorättsgods åberopar regeln för att gynna nästa generation ekonomiskt redan vid den första makens död. Då kombineras möjligheten att avstå en likadelning med ett arvsavstående för den efterlevande make för att på så sätt undvika situationen där den efterlevande maken ärver all den avlidnes kvarlåtenskap framför gemensamma barn.⁵²

4.3 Efterlevande makes arvsrätt

Efterlevande make har vanligtvis rätt att överta hälften av makarnas tillgångar på grund av sin giftorätt. Efterlevande make har även en rätt till arv efter den avlidne maken som en följd av äktenskapet. Arvsrätten efter en avliden person liksom rätten att få egendom på grund av ett testamente avser den dödes kvarlåtenskap. Den avlidnes kvarlåtenskap, om personen ifråga var gift, består av dels den andel som tillföll dödsboet vid bodelningen dels den avlidnes enskilda egendom.⁵³

---

⁴⁶ Agell & Brattström, 2011, s. 173.

⁴⁷ Se vidare NJA 1997 s. 674.

⁴⁸ Brattström & Singer, 2011, s. 62-63.

⁴⁹ Prop. 1986/87:1 s. 160-161.

⁵⁰ Brattström & Singer, 2011, s. 61.

⁵¹ Se vidare NJA 2008 s. 451 och NJA 2009 s. 143.

⁵² Brattström & Singer, 2011, s. 62.

⁵³ Brattström & Singer, 2011, s. 74.

Efterlevande make ärver hela kvarlåtenskapen om det endast finns gemensamma bröstarvingar till makarna eller arvingar i andra eller tredje arvsklassen, 3 kap 1 § ÄB. Gemensamma bröstarvingar och arvingar i andra arvsklassen har dock rätt till efterarv, detta realiseras då den efterlevande maken också avlider, 3 kap 2 § ÄB. Då det finns efterarvingar ärver efterlevande maken kvarlåtenskapen från den avlidne med fri förfoganderätt, annars med full äganderätt. Om den först avlidna maken efterlämnar bröstarvingar som inte är gemensamma med den efterlevande maken påverkar detta arvsrätten för efterlevande make. Dessa barn kallas för särkullbarn och kan till exempel vara barn som fötts i ett annat förhållande. Dessa barn har en rätt att få ut sin del av arvet redan vid den arvlåtarens död, 3 kap 1 § ÄB, och behöver inte vänta på sin arvslott som de gemensamma bröstarvingarna måste göra.⁵⁴ Särkullbarnens ställning motiveras med att dessa barn inte antas ha samma känslomässiga förhållande till den efterlevande maken som gemensamma bröstarvingar. Särkullbarnet har kanske aldrig bott eller levt ihop med den efterlevande maken eller haft så mycket kontakt med henne eller honom överhuvudtaget.⁵⁵ Hur stor del av arvet som särkullbarnen ska ha beror på hur många, och vilka, bröstarvingar som arvlåtaren lämnar efter sig. Arvingar i första arvsklassen tar lika stor lott av den avlidnes kvarlåtenskap, 2 kap 1 § ÄB. Konsekvensen av att alla bröstarvingar tar lika stor lott och att särkullbarn har rätt att få ut sin lott direkt vid arvlåtarens död är att särkullbarnet ärver hela den avlidnes kvarlåtenskap om det saknas gemensamma bröstarvingar. Om det även finns gemensamma bröstarvingar så ärver den efterlevande makens deras andel med fri förfoganderätt.⁵⁶ I en del familjer kan det dock vara så att särkullbarnen vill bli behandlade på samma sätt som de gemensamma bröstarvingarna. Den vanligaste orsaken är att särkullbarnet önskar att den efterlevande maken ska få sitta kvar i orört bo. Då finns det en möjlighet för särkullbarnet att avstå från sitt arv vid arvlåtarens död till förmån för den efterlevande maken och istället bli berättigade till efterarv precis som de gemensamma bröstarvingarna. Detta regleras i 3 kap 9 § ÄB.

Då efterlevande make får ärva hela kvarlåtenskapen efter sin avlidne make finns det inga förutsättningar för en bodelning. Det ska dock göras en bouppteckning enligt 20 kap 4 § ÄB där makarnas gemensamma egendom, enskilda egendom, tillgångar och skulder ska nedtecknas och värderas.⁵⁷

Det bör också nämnas att en efterlevande make inte har rätt till arv om makarna innan arvlåtarens död ansökte om äktenskapsskillnad, 3 kap 10 § ÄB. Om en ansökan om äktenskapsskillnad är gjord så fördelas kvarlåtenskapen enligt reglerna i 2 kap ÄB.⁵⁸

---

⁵⁴ Brattström & Singer, 2011, s. 77.

⁵⁵ Agell & Brattström, 2011, s. 223.

⁵⁶ Brattström & Singer, 2011, s. 78

⁵⁷ Brattström & Singer, 2011, s. 74.

⁵⁸ Brattström & Singer, 2011, s. 78.

4.4 Fri förfoganderätt

Som sagts ovan så ärver efterlevande make kvarlåtenskapen efter den avlidne med fri förfoganderätt om det finns efterarvsberättigade arvingar. Den efterlevande makens egendom som hon eller han äger med full äganderätt utgör tillsammans med kvarlåtenskapen från den avlidne en förmögenhetsmassa. Denna förmögenhetsmassa får den efterlevande maken i princip göra vad hon eller han vill med. Den efterlevande maken kan till exempel avyttra eller förbruka kapital utan redovisningsplikt.⁵⁹ Efterlevande make får dock inte genom gåva eller annan jämförbar handling väsentligt minska, utan tillbörlig hänsyn till den först avlidnes släktingar, sin egendom. Detta stadgas i 3 kap 3 § ÄB. Då ska detta korrigeras genom att de efterarvsberättigande arvingarna får vederlag vid bodelningen efter den efterlevande makens frånfälle. Denna regel är dock inte tillämplig endast på de grunderna att boet är värt mindre än när den första maken avled eller genom efterlevande makes försumliga eller vårdslösa förvaltning. Efterlevande make ska på ett otillbörligt sätt minskat boets värde och regeln är främst tänkt att användas i de situationer då efterlevande make till exempel gett gåvor till den egna släkten eller till en ny make.⁶⁰

Skillnaderna mellan att inneha egendom med fri förfoganderätt eller full äganderätt gör sig främst gällande när den efterlevande maken också avlider. Den efterlevande maken får inte förordna över den del av förmögenhetsmassan som hon eller han ärvde med fri förfoganderätt genom testamente eller förmånstagarförordnande, 3 kap 2 § ÄB. Efterarvingar har alltid en rätt att få ut sin kvotdel vid den efterlevande makens död, dock kan värdet på denna kvotdel ha ändrats.⁶¹

4.5 Efterlevande makes rätt vid testamente

Den avlidne kan genom ett testamente sätta den efterlevande makens arvsrätt helt åt sidan. Huvudprincipen är att ett testamentsförordnande gäller framför arvsrätten och därför så bör efterlevande makes arvsrätt ge vika för testamentsförordnandet. Ett testamente med ett sådant innehåll ska i princip respekteras.⁶² Även om det är makarnas gemensamma bröstarvingar så ska testamentet respekteras. En efterlevande make har inte någon rätt att göra anspråk på någon laglott, såsom en bröstarvinge kan. Laglotten är hälften av vad arvingen skulle ha fått genom den legala arvsordningen, 7 kap 1 § ÄB.

Det behöver dock inte alltid vara till den efterlevande makens nackdel om det visar sig att den avlidne har upprättat ett testamente. Den avlidne kan genom ett testamente förstärka den efterlevande makens rätt genom att låta henne eller honom ärva kvarlåtenskapen med full äganderätt istället för med endast fri förfoganderätt. Denna möjlighet har inte så stor betydelse under

---

⁵⁹ Brattström & Singer, 2001, s. 79.

⁶⁰ Saldeen, 2006, s. 83.

⁶¹ Brattström & Singer, 2001, s. 79.

⁶² Prop. 1986/87:1 s. 85.

den efterlevande makens fortsatta liv då maken ändå ärver hela kvarlåtenskapen framför gemensamma bröstarvingar. Dock innebär det att maken får full äganderätt över kvarlåtenskapen och kan fritt testamentera bort den utan att kränka gemensamma bröstarvingars efterarvsrätt.

Om testamentet till förmån för den efterlevande maken kränker eventuella särkullbarns laglott har ett sådant barn rätt att få ut sin laglott genast eftersom särkullbarnens arvsrätt generellt går före efterlevande makes. Ifråga om gemensamma bröstarvingar är det naturligt att tillämpa samma synsätt som i den legala arvsordningen. Det vill säga att om testamentet förstärker den efterlevande makens rätt och därmed kränker de gemensamma barnens laglott så måste de ändå vänta på att få ut sin laglott tills den efterlevande maken avlider. Detta följer av 7 kap 3 § 2 st. ÄB; ”vad en bröstarvinge erhåller genom att påkalla jämkning i testamente ska inte omfattas av den efterlevande makens till kvarlåtenskap enligt 3 kap. i andra fall än då jämkningen avser testamentsvillkor som gäller till förmån för den efterlevande maken.” Vad som även är viktigt med denna bestämmelse är vad den säger motsatsvis, att om ett testamente är till förmån för någon annan än den efterlevande maken så gäller inte makens arvsrätt i laglotten. Den gemensamma bröstarvingens laglott ska då tillfalla bröstarvingen redan då testatorn dör. Detta har motiverats med att den avlidne genom testamentet satt den efterlevande makens arvsrätt ur spel och därför bör bröstarvingen få ut sin laglott direkt. Särkullbarnet har alltid rätt att få ut sin laglott direkt och berörs inte av denna reglering.⁶³

Makar kan även gynna varandra genom ett inbördes testamente, 10 kap 7 § ÄB. I ett inbördes testamente kan två eller flera personer förordna om förmåner till varandra. Ett inbördes testamente används ofta av makar eller sambor men även goda vänner eller syskon kan använda sig av ett inbördes testamente för att gynna varandra. Ett testamente kan alltid återkallas, 10 kap 5 § ÄB, och därför kan en av parterna som upprättat ett inbördes testamente ensidigt återkalla sitt förordnande. Detta sker exempelvis genom att upprätta ett nytt testamente eller att ändra befintliga förordnanden. Den parten kan dock mista sin rätt enligt det inbördes testamentet om återkallelsen väsentligt rubbar förutsättningarna för de ömsesidiga förordnande i det inbördes testamentet, 10 kap 7 § ÄB. Denna regel tillämpas främst då båda testatorerna har avlidit och det visar sig att den testatorn som levt längts förändrat sitt förordnande angående sin kvarlåtenskap genom ett nytt testamente. Då blir det en fråga om tolkning av testamente.⁶⁴ Detta har prövats i domstol. I NJA 1948 s. 317 hade två makar förordnat om inbördes testamente med speciell efterarvsrätt för vissa personer. Efter den första makens död upprättade den efterlevande maken ett nytt testamente som förändrade efterarvsrätten som upprättats i det först upprättade testamentet. Denna ändring ansågs dock inte ha väsentligt rubbat förutsättningarna för det ömsesidiga förordnandet.

---

⁶³ Agell & Brattström, 2011, s. 229-231.

⁶⁴ Brattström & Singer, 2011, s. 121.

4.6 Basbeloppsregeln

En efterlevande make är inte helt skyddad mot den avlidnes särkullbarn eller testamentstagare. Det finns dock ett minimiskydd för den efterlevande maken, den så kallade basbeloppsregeln. Denna regel återfinns i 3 kap 1 § 2 st. ÄB. Bestämmelsen stadgar att ”den efterlevande maken har alltid rätt att ur kvarlåtenskapen efter den avlidna maken, så långt kvarlåtenskapen räcker, få egendom till så stort värde att den tillsammans med egendom som den efterlevande maken erhöll vid bodelningen eller som utgör den makens enskilda egendom motsvarar fyra gånger det prisbasbelopp enligt 2 kap. 6 och 7 §§ socialförsäkringsbalken som gäller vid tiden för dödsfallet. Ett testamente av den avlidna maken är utan verkan i den mån förordnandet inkräktar på den rätt för den efterlevande maken som avses i detta stycke.” Bestämmelsen säger klart att vid tillämpningen av basbeloppsregeln ska både det som den efterlevande maken erhåller av sitt giftorättsanspråk och dennes enskilda egendom räknas med. Frågan har uppkommit om situationen skulle vara sådan att den avlidne har testamenterat egendom till den efterlevande maken, om denna egendom i så fall ska räknas med vid tillämpningen av basbeloppsregeln. Den rådande uppfattningen är att sådant förordnande ska räknas med, om det i testamentet inte uttryckligen står att testamentsförordnandet inte ska inskränka på den efterlevande makens rätt enligt basbeloppsregeln.⁶⁵

Basbeloppsregeln innebär att den efterlevande makens rätt att få ut egendom som motsvarar fyra basbelopp går före både särkullbarns och testamentstagares anspråk. Detta ger ett minimiskydd för den efterlevande maken i små bon men regeln påverkar inte i övrigt det arvsrättsliga systemet. Egendom som ärvs med hjälp av basbeloppsregeln ärvs med fri förfoganderätt om det finns efterarvingar och ska efter den efterlevande makens död fördelas mellan dessa.⁶⁶

---

⁶⁵ Saldeen, 2005, s. 64.

⁶⁶ Agell & Brattström, 2011, s. 235.

5 En historisk återblick

5.1 Medeltiden

5.1.1 Allmänt om arv

Det var framförallt tre faktorer som påverkade rättsutvecklingen på familjerättsens område under medeltiden. Dessa var samhällsutvecklingen, kristendomens inflytande och receptionen av utländsk rätt. Ätt- och släktgemenskapen var av stor vikt i det medeltida samhället. Individens egen vilja var sekundär i relation till ätten och släktens behov. Ätten bestod av de närmaste blodsförvanterna på både mans- och kvinnosidan och gav dess medlemmar ett starkt rättsskydd; var man utstött ur ätten ansågs man vara rättslös. Ätten bestod av mindre enheter, familjerna, där husfadern regerade. Barn och kvinnor var omyndiga, endast änkor kunde bli myndiga. Familje- eller ättemedlem kunde man bli genom födsel, giftermål eller ättledning.⁶⁷

De första regleringarna om arv kom till i ett samhälle där jordägandet var avgörande för en människas ekonomiska och sociala situation. Jordegendomen var bunden till ätten och det var också ätten som ärvde. Det viktigaste var att fördela arvet på ett sådant sätt att jordegendomen stannade inom ätten och därför skiftades arvet på det sätt som ansågs som mest ekonomiskt fördelaktigt för ätten. Detta betydde att en man ofta hade företräde framför en kvinna.⁶⁸ Kvinnan fick stå tillbaka för mannens arvsrätt, ett utslag av både den rådande samhällsordningen och som ett effektivt medel att bevara egendom åt den egna ätten.⁶⁹

Äkta börd tillkom de barn som föddes under äktenskapet, fästning eller efter våldtäkt. Äkta börd kunde också tillkomma barn som fötts innan fästning och äktenskap om föräldrarna senare gifte sig med varandra. Om barnen föddes utanför dessa ramar så betraktades de som oäkta. I äldsta tid var detta säkerligen inte något ovanligt och accepterades socialt då det ändå var husbondens blod som flöt i barnens ådror. Under medeltiden förändrades dock detta synsätt på grund av kyrkans ökande inflytande. Sexuella förbindelser utom äktenskapet ansågs vara en synd och barnen som avlades på detta sätt skulle straffas likväl som modern eller fadern. Detta synsätt märktes mycket tydligt i lagstiftningen där dessa barns villkor förändrades ju mer inflytande kyrkan fick, framförallt när det kom till arvsrätten.⁷⁰

I de gamla landskapslagarna finner man två olika arvsordningar; gradualprincipen och parentelprincipen. I Göotalagarna tillämpades främst gradualprincipen. Detta innebar att den som stod i tur i arvsordningen tog hela arvet. Tanken bakom denna princip var att i minsta möjliga mån splittra

---

⁶⁷ Inger, G. *Svensk rättshistoria*, Liber Ekonomi, Malmö, 2011, s. 22.

⁶⁸ Brattström & Singer, 2011, s. 19.

⁶⁹ Inger, 2011, s. 34.

⁷⁰ Inger, 2011, s. 31-32.

boet och jordegendomen. I Svealagarna använde man sig istället av parentelprincipen. Denna princip innebar istället att man delade in den avlidens arvingar i olika arvsklasser med olika förtursrätt till arvet.⁷¹ Arvsrätten gick i första rummet till den avlidnes egen parentel. Denna parentel bestod av man, hustru och barn och deras samtliga avkomma. Saknades det arvingar i en parentel gick arvsrätten vidare till nästa arvsklass. Vid användningen av denna princip tillämpades också istadarätten.⁷²

I de kommande landslagarna, såsom Magnus Eriksson landslag, förenades gradual- och parentelprincipen. Kvinnor ärvde 1/3 och männen ärvde 2/3. Likaså tog fadern 2/3 av arvet och modern tog 1/3 av arvet om barnet dog utan att efterlämna några bröstarvingar.⁷³ Män och kvinnor likställdes dock i Magnus Eriksson stadslag. En förklaring till detta kan vara att i staden förekom inte stora jordegendomar på samma sätt och det fanns inget behov att hålla ihop en sådan egendom inom ätten.⁷⁴

Under medeltiden benämns arv efter arvlåtare som inte hade några arvingar för danaarv. Om det var en lekman som dog tillföll detta arv som huvudregel kungen och biskopen om det var en av kyrkans män som avled.⁷⁵

5.1.2 Äktenskapet och dess rättsverkningar

I den äldsta tiden så fanns det endast ett sätt att ingå äktenskap och det var det icke-kyrkliga sättet. Under medeltiden fick den katolska kyrkan ett allt större inflytande i det svenska samhället och införde den kyrkliga vigseln som verkade vid sidan av den icke-kyrkliga. Familjebildning och äktenskap var något mycket önskvärt, både ur religiös som icke-religiös synpunkt. Släkten och ätten behövde föras vidare genom nya generationer. Enligt kyrkan så uppfyllde man Guds befallning när man ingick äktenskap och avlade barn, äktenskapet var ett heligt sakrament som stod över allt världsligt och aldrig kunde upplösas av mänsklig hand.

Det första steget mot äktenskapet genom det icke-kyrkliga sättet var den så kallade fästningen, äktenskapsavtalet. Detta slöts under medeltiden av kvinnans giftoman, det vill säga hennes målsman, och fästmannen. Det viktiga vid dessa avtal var släktens behov och att gynna ättens intresse, vilka önskningar kvinnan själv hade var inte alltid så viktigt i processen. En av rättsverkningarna som följde på fästningen var att de barn som föddes efter fästningens fullbordning men före äktenskapets ingående betraktades som äkta och hade samma arvsrätt som barn födda inom äktenskapet.

Avtalet som parterna slutit sinsemellan angående äktenskapet skulle fullbordas inom ett år. Bröllopet hölls i enlighet med Götalagen i samband med ett gille där giftomannen överlämnade bruden till brudgummen. Senare följde brudloppet hem till mannens hus där en så kallad sängledning skedde. Detta innebar att mannen och kvinnan lade sig i en säng omgivna av vittnen

---

⁷¹ Brattström & Singer, 2001, s 19.

⁷² Inger, 2011, s. 35-36.

⁷³ Inger, 2011, s. 36.

⁷⁴ Brattström & Singer, 2011, s. 20.

⁷⁵ Inger, 2011, s. 37.

och fick ett täcke lagt över sig. Svealagarna stadgade istället att det var vid detta tillfälle som giftomannen lämnade över kvinnan till brudgummen. Det var mycket viktiga rättsverkningar som följde på sängledningen. Det var vid detta tillfälle som brudgummen övertog rollen som brudens förmyndare. Det medförde också att kvinnan fick giftorätt i boet, rätt till morgongåva och en begränsad rätt att förvalta boet.⁷⁶ Lands- och stadslagarna gick ifrån landskapslagarna och knöt inte dessa viktiga rättsverkningar till sängledningen utan till själva bröllopsnatten.⁷⁷

Giftorättsandelen skilde sig åt beroende på landsrätt eller stadsrätt. Enligt landsrätten var mannens giftorättsandel 2/3 och kvinnans 1/3. I giftorätten ingick all lös egendom samt den fasta egendom som makarna förvärvat tillsammans under äktenskapet. Arvejord och den före äktenskapet förvärvade jordegendomen förblev enskild egendom. Stadslagen förskrev däremot all egendom skulle vara gemensam och därmed också delas lika. Ägde en stadsbo egendom på landet skulle landsrätten påverka just denna egendom.⁷⁸

Morgongåva gavs till bruden av brudgummen på morgonen efter bröllopsnatten och kunde bestå av både lös och fast egendom. Morgongåvan var brudens enskilda egendom men förvaltades av mannen och betalades ut först vid mannens död. Morgongåvan skulle fungera som ett slags änkeförsörjning. Enligt stadslagarna skulle den endast utbetalas om kvinnan överlevde mannen utan några barn.⁷⁹

Det fanns ytterligare ett institut som skyddade den efterlevande maken och detta var så kallade "fördel av bo oskifto". Med detta menades att den efterlevande maken hade rätt att från boet uttaga viss egendom ur dödsboet för att han eller hon skulle få ha kvar vissa ägodelar som hörde till livets nödort och som var av personlig karaktär.⁸⁰

Det fanns möjligheter att redan under medeltiden upplösa ett äktenskap som ingåtts på det icke-kyrkliga sättet. Upplösningen berodde uteslutande på mannen då denne egenmäktigt kunde förskjuta kvinnan. Hänsyn till barn och släkt utgjorde dock en hindrande faktor för mannen och motverkade många gånger en förskjutning av kvinnan.

Den katolska kyrkan såg äktenskapet som ett heligt sakrament vilket inte kunde upplösas genom värdslig lagstiftning. Vigseln skulle ingås i en kyrka med en präst som vigselförrättare. Kyrkans inflytande på vigsel och äktenskap märks redan i landskapslagarna. Vissa av dessa lagar innehåller föreskrifter om lysning och vigsel. Lysning var ett sätt att reda ut om det fanns några hinder mot att kvinnan och mannen ifråga kunde ingå äktenskap med varandra. Oftast var det lysning tre söndagar i rad i kyrkan och vid dessa tillfällen kunde kyrkobesökarna anmäla till prästen om det fanns några hinder för äktenskapet.⁸¹ Ett äktenskap kunde enligt den katolska kyrkan inte upplösas, dock kunde makarna flytta ifrån varandra om ena parten hade gjort sig skyldig till hor. En annan viktigt skillnad mellan det icke-kyrkliga

---

⁷⁶ Inger, 2011, s. 23-26.

⁷⁷ Inger, 2011, s. 28.

⁷⁸ Inger, 2011, s. 27.

⁷⁹ Haftström, G. *Den svenska familjerättens historia*, Studentlitteratur, Lund, 1975, s. 60.

⁸⁰ Inger, 2011, s. 27-28.

⁸¹ Inger, 2011, s. 29.

och kyrkliga ingångna äktenskapet var möjligheten till återgång. Vid ett kyrkligt ingånget äktenskap kunde detta återgå om det uppdragades formfel vid själva vigseln.

Rättsverkningarna av den kyrkliga vigsel var i huvudsak desamma som vid det icke-kyrkliga ingångna äktenskapet. Hur många av äktenskapen som var kyrkliga respektive icke-kyrkliga är i princip omöjligt att svara på då det finns mycket lite källmaterial från denna tid.⁸²

5.2 1527-1734

5.2.1 Allmänt om arv

Familjerätten genomgick under denna tid inte så stora förändringar som till exempel process- och straffrätt men påverkades ändå av det som i övrigt påverkade samhället; reformationens införande, kristendomens stränga lagiskhet och receptionen av utländsk rätt.⁸³

De utomäktenskapliga barnens ställning försämrades än mer under denna tid och det fick sin kulmen med 1734 års lag. I denna lag fränkandes de utomäktenskapliga barnen all arvsrätt. Å andra sidan tillerkändes dessa barn ett visst underhåll från sina föräldrar upp till de var femton år eller kunde försörja sig själv.⁸⁴

5.2.2 Äktenskapet och dess rättsverkningar

Under perioden 1527-1734 förekom både det icke-kyrkliga och det kyrkliga sättet att ingå äktenskap. Detta trots att kyrkan under lång tid kämpat för att den kyrkliga vigseln skulle vara den enda godkända. Först genom 1734 års lag blev den kyrkliga vigseln obligatorisk för ett giltigt äktenskap och detta får ses som ett resultat av kyrkans kamp och inverkan på 1600-talets Sverige. I och med reformationen förändrades synen på själva äktenskapet. Luther menade att äktenskapet var en gåva från Gud men inte något heligt sakrament som ingen mänsklig hand kunde upplösa. Äktenskapet skulle vara underkastat den världsliga lagstiftningen och i den meningen utgöra en borgerlig ordning som uppstod genom de inblandande parternas ömsesidiga trohetslöften.⁸⁵

Det tillkom ett antal nya rättsverkningar av äktenskapet under 1600-talet. Morgongåveinstitutet förändrades i den mån att adelsmännens morgongåva inte ägdes av hustrun med full äganderätt utan endast innehades med nyttjanderätt så länge hon levde. Efter hustruns död återgick egendomen till mannens släkt. Då morgongåvan förändrade karaktär började man istället användas andra institut som kompletterade morgongåvan. Romersk-rättsligt och naturrättsligt synsätt recipierades och det infördes en viss avtalsfrihet mellan makar. Detta ledde i sin tur till möjligheten att upprätta

---

⁸² Inger, 2011, s. 31.

⁸³ Inger, 2011, s. 107.

⁸⁴ Brattström & Singer, 2011, s. 20.

⁸⁵ Inger, 2011, s. 107-108.

äktenskapsförord, inbördes testamente och inbördes överenskommelse för dödsfalls skull.⁸⁶

Då synen på äktenskapet förändrades i och med reformationen innebar det vissa genomgripande förändringar på äktenskapsrätten. Enligt den katolska tron var äktenskapet ett heligt sakrament som inte världsliga åtgärder kunde upplösa. Enligt Lutherdomen var äktenskapet något heligt men inte ett sakrament. Detta medförde att det inte bara tilläts återgång av ett äktenskap då det hade ingåtts på ett olovligt och olagligt sätt utan också skillnad i äktenskap som ingåtts på lagliga grunder. Lagstiftaren godtog som grund för äktenskapsskillnad dels äktenskapsbrott och dels egenvilligt övergivande. Detta infördes så småningom också i 1743 års lag. Dock ska det sägas att det inte var lätt att få äktenskapsskillnad; både världsliga och kyrkliga forum skulle medla mellan makarna innan det kunde bli tal om äktenskapsskillnad.⁸⁷

5.3 1734- 1809

5.3.1 Allmänt om arv

De arvsregler som återfanns i 1734 års lag var en kombination av parentel- och gradualprinciperna. I första parentel var istadarätten obegränsad. Om det inte fanns några bröstarvingar eller avkomlingar till bröstarvingarna så övergick arvet till den andra parentelen. Istadarätten var dock inte obegränsad i denna parentel utan den sträckte sig endast till arvlåtarens syskonbarn. Fanns det inga släktingar i denna arvsklass heller gick det vidare till nästa. Det förekom ingen begränsning av arvsrätten som sådan men om ingen kunde styrka släktskap med den avlidne så gick arvet till kungen, så kallat danaarv. Var det en bonde eller adelsman som dog fördelades arvet på det vis att sönerna ärvde 2/3 och döttrarna 1/3. Då det istället var en präst eller borgare som avled fördelades arvet efter stadsrättens gamla principer, likadelning mellan söner och döttrar.⁸⁸

Trolovningsbarn och barn avlade under äktenskapslöfte jämställdes med barn födda inom äktenskapet. Andra barn betraktade som "oäkta". I 1734 års lag begränsades arvsrätten för barn födda utom äktenskapet. Genom kyrkans ordning från 1731 blev lysning och vigsel obligatoriska moment för ett giltigt äktenskap. Därmed blev det möjligt att veta vilka barn som var födda utom äktenskapet.⁸⁹ Kyrkans syn på "oäkta" barn harmonierade inte helt med samhällets syn på utomäktenskapliga barn och därför kunde inte kyrkans uppfattning få fullt genomslag i lagstiftningen. I praxis utdömdes underhållsbidrag från föräldrarna tills barnet var 15 år eller kunde försörja sig själv. Det "oäkta" barnets kvarlåtenskap ärvdes av föräldrarna.⁹⁰

---

⁸⁶ Inger, 2011, s. 111-112.

⁸⁷ Inger, 2011, s. 112-114.

⁸⁸ Inger, 2011, s. 176-177.

⁸⁹ Brattström & Singer, 2011, s. 20.

⁹⁰ Hafström, 1975, s. 86.

5.3.2 Äktenskapet och dess rättsverkningar

Med 1734 års lag blev lysningsförfarandet och kyrklig vigsel obligatoriska moment för att ett giltigt äktenskap skulle komma till stånd. I och med detta tog kyrkan en viktig seger som de hade kämpat för sen medeltiden. Istället uppstod något som hette ofullkomnade äktenskap, det icke-kyrkliga sättet att ingå äktenskap kom igen i lagstiftningen. Ett ofullkomnat äktenskap kunde uppstå på fyra olika sätt enligt 1734 års lag. Dessa var:

- 1) Om mannen och den trolovade hade sexuellt umgänge. Detta gällde främst efter det att paret hade haft lysning.
- 2) Om mannen hade övergivit sin trolovade, kunde den trolovade kvinnan gå till domstol och kräva att bli förklarad som mannens äkta hustru. Detta kunde även en man som blev övergiven av en kvinna göra.
- 3) Om mannen inte ville uppfylla sitt löfte om äktenskap med den kvinna som han lockat till sexuellt umgänge. Kvinnan kunde i sådana fall vända sig till domstol och begära att bli förklarad som mannens äkta hustru.
- 4) Om mannen följde med kvinnan som han under äktenskapslöfte hade idkat sexuellt umgänge med till kyrkan för så kallad kyrkotagning, då blev kvinnan som hade fött barn utom äktenskapet välsignad och återupptagen i den kristna församlingen.

Juridiskt sett uppstod ett giltigt äktenskap men rättsverkningarna var inte desamma som vid en kyrklig vigsel. I de ofullkomnade äktenskapen förekom inte morgongåva, ingen fördel av oskiftat bo, ingen gemensamhet i förvaltning, skulder, stånd, namn eller hemvist. Kvinnan fick dock giftorätt i mannens egendom.⁹¹

För ”vanliga” äktenskap innehöll 1734 års lag inga större förändringar. Morgongåveinstitutet fanns kvar med de skillnader mellan lands- och stadsrätt som tidigare. Morgongåvan var obligatorisk enligt lag. Mannens giftorätt fortsatte att vara 2/3 och kvinnans 1/3 enligt landsrätt och likadelning enligt stadsrätt.⁹²

Med 1734 års lag så infördes det att mål om äktenskapsskillnad skulle handläggas av de värdsliga domstolarna och inte av de kyrkliga myndigheterna. Det var endast själva skiljobrevet som utfärdades av domkapitlen.⁹³

---

⁹¹ Inger, 2011, s. 172-173.

⁹² Inger, 2011, s. 175.

⁹³ Inger, 2011, s. 175.

5.4 1809-1920

5.4.1 Allmänt om arv

I det franska lagverket Code civil infördes lika arvsrätt för söner och döttrar 1804. Detta var ett resultat av franska revolutionen och liberalismens tankar om jämlikhet mellan människor. När dessa idéer senare spreds över Europa så tycktes Code civil vara en mönsterlag för andra europeiska länders lagstiftare. Detta påverkade även svensk lagstiftning. Det framlades ett antal motioner om lika arvsrätt för söner och döttrar under första halvan av 1800-talet. Det dröjde dock till 1845 innan en kunglig förordning föreskrev lika arvsrätt för söner och döttrar. Förordningen var för övrigt samma förordning som instiftade lika giftorätt för män och kvinnor. Genom förordningen infördes vidare en istadarätt utan inskränkning även i andra parentelen.⁹⁴

De utomäktenskapliga barnens belägenhet förändrades mycket under denna period. De ”oäkta” barnens ställning hade i takt med kristendomens inflytande försämrats och detta fortsatte under hela 1700-talet. Skärpan mot dessa barn började dock luckras upp och tanken föddes att de också skulle ha arvsrätt. Under första halvan av 1800-talet väcktes många motioner angående utomäktenskapliga barns rätt till arv efter sina föräldrar. Det dröjde till 1866 innan ett beslut togs i frågan. De utomäktenskapliga barnen fick nu arvsrätt efter sin moder, om modern hade låtit anteckna barnet som sitt i kyrkoboken i den församling där hon var skriven. De utomäktenskapliga barnen ärvde lika som de ”äkta” barnen, dock med förbehållet att deras arv inte fick inskränka på det inom äktenskapet födda barnets laglott. De utomäktenskapliga barnens situation förbättrades i takt med att kyrkan ändrade sin inriktning från en ortodox och dömande kyrka till en mer medkännande och human kyrka. Detta tillsammans med liberalismens tankar om jämlikhet. Kyrkan hade tidigare fördömt dessa barn och ansett att de skulle sona för föräldrarnas synder. Denna syn försvann långsamt och ersattes med tanken på att hjälpa dessa barn och att de var oskyldiga till det som hade hänt.

Trots dessa förbättringar för de utomäktenskapliga barnen gällde fortfarande att de inte skulle ha någon arvsrätt efter sin fader. Fadern till det utomäktenskapliga barnet hade dock rätt att taga arv från barnet. Detta sågs som en stor orättvisa och lagstiftaren försökte rätta till det genom en lag som kom 1917. I denna stadgades att barnet hade arvsrätt efter sin moder och modernefränder såsom det skulle varit av äktenskaplig börd men inte från sin fader. Undantaget var om barnet var avlat som ett trolovningsbarn, då tog barnet arv efter fadern men inte från fädernefränder och likaså skulle fadern ärva sitt barn. Genom denna lag skapades en ömsesidig arvsrätt mellan barn och fader. Det bör dock framhållas att genom denna lag ansågs inte trolovningsbarn eller barn avlade genom våldtäkt som barn födda inom äktenskapet.⁹⁵

---

⁹⁴ Inger, 2011, s. 254-255.

⁹⁵ Inger, 2011, s. 250-253.

5.4.2 Äktenskapet och dess rättsverkningar

Under 1800-talet försvann gradvis synen på den kristna vigseln som det enda rätta sättet att ingå ett giltigt äktenskap. Detta berodde på att fler och fler människor ville gifta sig med människor med en annan eller ingen trosuppfattning. För att lösa detta instiftades 1908 ett fakultativt civiläktenskap och det blev möjligt att viga sig borgerligt. I och med instiftandet av en borgerlig vigsel förlorade kyrkan en del av det inflytande som den haft sen medeltiden. Det stränga kristna samfundet hade fram tills denna tid kraftigt tappat i inflytande på grund av de nya idéer som vuxit fram i samband med upplysningen.

Det fanns också andra faktorer som påverkade samhällsutvecklingen; en ökad folkmängd, näringslivets begynnande industrialisering, klassamhällets framväxt och olika ideologiska strömningar bland annat.⁹⁶ Detta pågick inte endast i Sverige utan påverkade hela Norden och resulterade i ett gemensamt lagstiftningsarbete på familjerättens område. Facit av detta samarbete blev en ny lag som utfärdades 1915, denna lag togs så gott som oförändrad in i den nya giftermålsbalken 1920. Det fanns många nyheter i denna lag, 1915 års lag angående äktenskapets ingående och upplösning, jämfört med tidigare lagstiftning. Denna nya lag sågs som en modern och stilbildande lagstiftning. I de andra nordiska länderna antogs motsvarande lagar i Norge 1918 och i Danmark 1922. Finland och Island deltog inte i samarbetet med antog senare familjerättsliga lagar som i stor utsträckning överensstämde med de svenska.⁹⁷

Rättsverkningarna av ett äktenskap ändrade karaktär under perioden 1809-1920. Till exempel försvann mannens legala rätt att aga sin hustru med 1864 års stafflag. 1874 fick hustrun för första gången en begränsad rätt att förvalta vissa delar av sin egendom. Detta var en stor begränsning av mannens husbondevälde. Mannens målmansrätt över kvinnan försvann helt med 1920 års giftermålsbalk och mannen och kvinnan blev juridiskt jämställda.⁹⁸

De ekonomiska rättsverkningarna förändrades mycket under denna period. Enligt 1920 års nya lag erhöll den efterlevande maken arvsrätt efter sin make under vissa specifika förutsättningar. Detta var en stor nyhet som inte hade funnits innan 1920. Det var endast makar som inte efterlämnade bröstarvingar eller adoptivbarn som fick arvsrätt efter varandra. Om den döde efterlämnade släktingar i andra arvsklassen tillföll halva kvarlåtenskapen den efterlevande maken med full äganderätt, andra hälften gick till släktingarna. Då det inte fanns några släktingar i andra arvsklassen utan bara i tredje tillföll hela kvarlåtenskapen den efterlevande maken.⁹⁹ Motiveringen till denna radikala förändring av rättsläget var att synen på slakten och familjens roll hade skiftat. Släktens sociala och ekonomiska roll hade fått träda tillbaka för den nära gemenskap som antogs finnas mellan makar och i familjen. Enligt förarbetena till lagen fanns det framförallt två skäl att ta hänsyn till för att en arvsrätt för efterlevande make skulle vara

---

⁹⁶ Inger, 2011, s. 238-241.

⁹⁷ Inger, 2011, s. 241-242.

⁹⁸ Inger, 2011, s. 244.

⁹⁹ Agell & Brattström, 2011, s. 220-221.

berättigad. Den ena var hänsynen till den efterlevande maken. Då efterlevande make var tvungen att skifta med barnen kunde detta medföra en stor ekonomisk omställning. Detta märktes särskilt tydligt då det var ett litet bo eller om den avlidnes kvarlåtenskap var nerlagt i en affärsrörelse som efterlevande make önskade att driva vidare. Det ansågs även vara mer förmånligt för barnen och för familjen som helhet om egendomen inte skiftades utan bibehölls i den form som den hade av den efterlevande maken. Detta ansågs särskilt gynnsamt för de barn som inte hade fullgjort sin utbildning då de fick chansen till en god uppfostran. Samtidigt såg lagstiftaren att det fanns en del betänkligheter i att införa arvsrätt mellan makar; framförallt för de bröstarvingar som inte var gemensamma. Det som reste betänkligheter var att deras arv kunde förminska eller förskingras under den efterlevande makens vård. Den rådande rättsuppfattningen i Sverige vid denna tidpunkt antogs också vara den att barnens rätt till arv inte borde inskränkas till förmån för den efterlevande maken.¹⁰⁰ Resultatet blev som ovan att efterlevande make endast fick arvsrätt om det inte fanns bröstarvingar eller adoptivbarn. Lagstiftaren såg detta som ett utslag av det rättsmedvetande som fanns i samhället. Många barnlösa makar använde sig redan av inbördes testamente för att skydda varandra vid ett dödsfall.¹⁰¹

Systemet med morgongåva försvann med nya giftermålsbalken 1920. Då makar förvärvade arvsrätt mellan varandra ansågs det inte längre nödvändigt med morgongåva. Denna hade ju tidigare fungerat som en sorts änkeförsörjning.¹⁰² Det medeltida rättsinstitutet ”fördel av bo oskifto” upphävdes i samband med nya giftermålsbalkens instiftande. Istället infördes en bestämmelse som sa att make vid bodelning fick undanta sina kläder och andra saker som var till bruk av personlig karaktär, dock ej till ett värde högre än vad som ansågs skäligt.¹⁰³

Liberalismens idéer om likhet inför lagen och jämlikhet mellan människor påverkade familjerätten på många sätt. Under 1800-talet föreslogs och genomfördes många reformer på detta rättsområde. 1845 genomdrevs reformen att giftorätten skulle delas lika mellan män och kvinnor, oavsett om det var på landet eller i staden. Härmed fastslogs principen om rätt till hälften av giftorättsgodset för vardera maken. 1889 instiftades det en lag som stadgade att all fast egendom som makarna förvärvat eller ärvt före äktenskapet eller ärvt under äktenskapet skulle anses vara enskild egendom. Gemensam egendom var den egendom som makarna köpt eller på annat sätt än ärvt förvärvat under äktenskapet. Giftorättsinstitutet utvecklades i och med instiftandet av 1920 års nya giftermålsbalk. Då likställdes kvinnor och män vad det gällde boets förvaltning. Detta innebar att vardera maken ägde sin egendom, det vill säga allt vad hon eller han ägde vid äktenskapets ingående och sedermera kunde förvärva. Maken hade också rätt att själv förvalta den. Det fanns dock en gemenskap mellan makarna gällande den egendom som inte var enskild egendom. Enligt den nya giftermålsbalken hade makarna en viss giftorätt i

---

¹⁰⁰ Lagberedningens förslag till revision av giftermålsbalken och vissa delar av ärvdabalken IV 1915, s. 459-462.

¹⁰¹ Lagberedningens förslag, s. 465-466.

¹⁰² Inger, 2011, s. 244.

¹⁰³ Inger, 2011, s. 245.

den andra makens egendom, giftorätts gods. Gifträtten innebar vissa inskränkningar i makens fria förvaltning av sin egendom och att giftorätts godset skulle delas lika vid äktenskapets upplösning.¹⁰⁴

En annan viktig nyhet i den nya giftermålsbalken var synen på äktenskapsskillnad. Kyrkans starka inflytande hade avtagit och äktenskapets starka koppling till religionen försvagades allt mer. Tanken om familjen som samhällets grundsten och som mycket önskvärd fanns dock kvar. Detta skulle man i allra högsta grad försvara och i andan av detta infördes ett medlingsinstitut. De som önskade att skiljas skulle först genomgå medling för att på sätt få hjälp att reda ut sina problem. Efter medlingen kunde domstolen döma till ett års hemskillnad där makarna inte fick ha något sexuellt umgänge. Då skulle makarna känna efter hur det var att leva utan varandra. Efter året med hemskillnad kunde makarna få igenom en äktenskapsskillnad på grunden lång och varaktig söndring.¹⁰⁵

5.5 Rättsutvecklingen efter 1920

5.5.1 Allmänt om arv

Under 1900-talet har många områden inom successionsrätten förändrats betydande. Ett exempel på detta är när kusiners arvsrätt försvann i och instiftandet av en ny arvs lag som antogs av riksdagen 1928. I samband med denna lag inrättades även allmänna arvsfonden. Lagförslaget lades fram av den liberala regeringen. Socialdemokraterna såg helst att hela arvsrätten försvann, då denna var en del i upprätthållandet av ojämlikheter mellan människor i samhället. De insåg dock att det inte skulle gå att avskaffa arvsrätten i ett slag.¹⁰⁶ Arvsrätten hade i princip varit oförändrad från det att 1734 års lag hade trätt i kraft. Mycket hade dock hänt i samhället. Lagförslaget som lades fram motiverades med att ätten och släkten sedan 1734 års lag hade förlorat sin viktiga betydelse som social och ekonomisk stöttepelare. Det var inte längre släktens ansvar att sörja för omhändertagande av sina medlemmar utan denna roll hade staten och samhället alltmer tagit över. Rättsutvecklingen gick mot ett håll där familjen var det allra viktigaste, på bekostnad av släktens betydelse. Lagberedningen menade att med hänsyn till släktens minskade betydelse var det inte rätt att låta avlägsna släktingar utan några sociala band till den avlidne ha arvsrätt. Det sades att blodsband inte kunde vara det enda som berättigade arvsrätt, utan att den ekonomiska och sociala samhörigheten mellan släktingen och arvlåtaren var det viktiga. Då antogs det att kusiner och mer avlägsna släktingar saknade denna sociala och ekonomiska samhörighet med den avlidne för att kunna motivera en sådan långtgående arvsrätt.¹⁰⁷ Riksdagen antog det framlagda förslaget och lagen trädde ikraft 1 januari 1929.

Då avlägsna släktingar förlorade sin arvsrätt räknade staten med att vid många dödsfall så skulle det inte finnas någon rättmätig arvinge. De

---

¹⁰⁴ Inger, 2011, s. 245-246.

¹⁰⁵ Inger, 2011, s. 248.

¹⁰⁶ Inger, 2011, s. 333.

¹⁰⁷ Prop. 1928:17, s. 54.

avskaffade institutet med danaarv och inrättade allmänna arvsfonden. Vid dödsfall utan någon rättmätig arvinge skulle arvet gå till allmänna arvsfonden. Lagen om allmänna arvsfonden trädde ikraft samtidigt som den nya arvslagen 1 januari 1929. Allmänna arvsfonden finns fortfarande kvar och pengarna som går dit används till välgörande ändamål.¹⁰⁸

1985 erhöll adoptivbarn full arvsrätt efter adoptant och adoptant efter adoptivbarn i likhet med bestämmelserna om arvsrätt mellan föräldrar och barn födda inom äktenskapet. Som tidigare sagts hade utomäktenskapliga barn rätt till arv efter sin moder och modernefränder och sin fader om det var ett barn avlat under trolovningen. 1969 ändrades dessa regler så barnet hade full arvsrätt både efter sin moder och modernefränder och fadern och fadernefränder, i likhet med barn födda inom äktenskapet.¹⁰⁹

5.5.2 Äktenskapet och dess rättsverkningar

1915 års lagstiftning om äktenskapets ingående och upplösning kom att så gott som oförändrad ingå i 1920 års giftermålsbalk. Det svenska samhället genomgick stora förändringar ur social, politisk och religiös synvinkel. De dominerade ideologierna var liberalismen och socialismen. Den senare förverkligad och tolkad av arbetarrörelsen och det socialdemokratiska partiet. Kyrkan tappade makt och samhället upplevdes mer och mer sekulariserat. Samtidigt så ökade den sociala medvetenheten hos folket och hos staten. Den sociala omsorgen av människor hade tidigare skett genom fattigvård och allmosa men blev nu en sak för staten att bedriva. Detta hör definitivt ihop med arbetarrörelsens frammarsch.¹¹⁰ Dessa olika ideologier och strömningar i samhället påverkade familjerätten. En annan oerhört betydande händelser under denna tidsperiod var andra världskriget. Ett krig gör att gamla värderingar och moraliska övervägande övervägs och analyseras. Efter kriget tillsattes en kommitté som hade till uppgift att utreda om de gällande lagarna angående äktenskapets ingående och upplösning var i behov av en revidering. Kommitténs betänkande publicerades 1964 och ledde 1968 fram till en lagändring. I realiteten innebar denna lagändring inte några större förändringar i det då existerade rättsläget. Allt viktigare blev det betänkande som istället lades fram 1972. Detta betänkande var mer radikalt och speglade den samhällssyn som fanns då. Det var framförallt det sekulariserade samhället som präglade 1972 års betänkande. Detta betänkande i modifierad form lades sedermera till grund för nya ändringar i GB.¹¹¹

Så tidigt som 1913 ifrågasattes nödvändigheten av ett lysningsförfarande i ett samhälle med väl organiserad folkbokföring och där alla människor inte längre gick till kyrkan. Av tradition behölls dock lysningsinstitutet men det ifrågasattes åter 1964 av familjerättskommittén. När propositionen lades fram om den nya lagstiftningen 1968 föreslog departementschefen att lysningsförfarandet skulle avskaffas som ett obligatoriskt moment vid ingående av äktenskap. Det skulle istället behållas som en tradition för de

---

¹⁰⁸ Inger, 2011, s. 335.

¹⁰⁹ Inger, 2011, s. 328.

¹¹⁰ Inger, 2011, s. 307-308.

¹¹¹ Inger, 2011, s. 322-323.

som önskar, om kyrkan ville medverka till detta.¹¹² Förslaget om att avskaffa lysning gick igenom och när lagen trädde ikraft 1969 fanns inte lysning kvar som ett obligatoriskt moment för att ingå äktenskap, däremot fanns möjligheten till frivillig lysning kvar.

Hindersprövningen som sådan ifrågasattes inte i 1968 års lagförslag och än idag måste personer som önskar ingå äktenskap ansöka om hindersprövning. Anmälan om hindersprövning skedde fram tills 1991 i den församling där kvinnan var folkbokförd. Genom den nya folkbokföringslagen som kom 1991 ändrades reglerna så att hindersprövningen ska ske av skattemyndigheten där kvinnan eller mannen är folkbokförd. Hindersprövningen som sådan har som sagt inte ändrats men vilka äktenskapshinder som ska finnas ändras däremot genom åren. 1968 års lag innehöll inte någon radikal förändring av tidigare rättsläge utan ett försök till anpassning till nyare medicinska insikter, förändrade samlevnadsvanor och barnens rätt till omvårdnad.¹¹³

Mer avvikande från den rättsutveckling som fanns var det förslag till lagändring som lades fram i prop. 1973:32. Lagstiftaren framhävde att familjen fortfarande var en viktig institution både som en social och ekonomisk trygghet. Äktenskapet skulle ses som en absolut frivillig överenskommelse mellan två självständiga individer. Samhällsklimatet var dock inte detsamma, fler och fler par valde bort äktenskapet för samboskapet. I förarbetena diskuterades att hänsyn skulle tas till de par som valde att inte ingå äktenskap men att det var en nödvändighet att de som valt att manifesterat sin överenskommelse om samlevnad genom äktenskapet och de som valt sambolivet skulle komma att underkastas olika regler. Barn till par som valde att leva utan att ingå äktenskap skulle dock inte bli sämre tillgodosedda än de barn som var födda inom äktenskapet.¹¹⁴

Det fanns en del lagregler från tidigare äktenskapslagstiftning och senast då från 1920 års giftermålsbalk som gav uttryck för etiska normer för hur makar borde uppträda i relation till varandra. I prop. 1973:32 sades det att en reviderad och modern giftermålsbalk inte borde innehålla några sådana regler. Istället var tanken att äktenskapsrätten skulle inrikta sig på att lösa de praktiska problem som kunde uppkomma i ett äktenskap och stifta lagar som kunde accepteras av de alla flesta. Först då kunde äktenskapet behållas som den naturliga och normala formen för familjebildning.¹¹⁵

Alla regler om trolovning togs bort i den nya lagen. Lagstiftaren ansåg inte att detta ålderdomliga sätt att skydda en kvinna ekonomiskt, passade i ett modernt samhälle. Den gemenskap som motiverade en delning av egendom inom äktenskapet bedömdes inte vara tillräckligt stark endast på grund av trolovningen.¹¹⁶

Synen på äktenskapet som en absolut frivillig överenskommelse mellan två självständiga parter påverkade synen på äktenskapsskillnad. Hemskillnad som tidigare hade varit obligatoriskt togs bort och istället infördes en betänketid på sex månader om det fanns barn under 16 år i

---

¹¹² Prop. 1968:136, s. 79.

¹¹³ Inger, 2011, s. 323-324.

¹¹⁴ Prop. 1973:32, s. 83-84.

¹¹⁵ Prop. 1973:32, s. 88-89.

¹¹⁶ Prop. 1973:32, s. 94.

familjen eller om endast en av parterna önskade äktenskapsskillnad.¹¹⁷ Avsikten var att en makes väl övervägda och bestämda uppfattning om äktenskapsskillnad alltid skulle respekteras.¹¹⁸

1988 trädde en ny äktenskapsbalk ikraft i Sverige. I denna nya äktenskapsbalk ingår de lagregler som ovan har nämnts om äktenskapets ingående och upplösning men det tillkom också nya regler om makars egendomsförhållande. Reglerna som då inflöt i den nya äktenskapsbalken är i mångt och mycket samma bestämmelser som tillämpas idag. I förarbetena till denna nya äktenskapsbalk diskuterades det hur en modern äktenskapslagstiftning skulle se ut och vilka funktioner den borde ha. Först och främst skulle den kunna förstås av var och en; de berörda parterna skulle veta vad som gällde och därmed kunna förhindra onödiga tvister dem emellan. En annan viktig aspekt var att en modern äktenskapslagstiftning skulle ge uttryck för strävandet efter jämställdhet mellan män och kvinnor. Det var viktigt att lagstiftningen värnade om makarnas ekonomiska självständighet gentemot varandra men samtidigt skyddade den ekonomiskt svagare parten vid händelse av äktenskapets upplösning. En avvägning mellan dessa intressen gjordes därför.¹¹⁹ Det förslag som lades fram i propositionen var att bodelning mellan makar vid äktenskapsskillnad även fortsättningsvis skulle bygga på principen om likadelning av giftorättsgodset, oavsett om egendomen förvärvats innan eller efter äktenskapet.¹²⁰ Huvudregeln om makars ekonomiska förhållande gentemot varandra är densamma som är gällande rätt idag och återfinns i 1 kap 3 § ÄktB. Denna bestämmelse stadgar att varje make råder över sina skulder och sin egendom. Detta är ett uttryck för den självständighet som lagstiftaren vill uppnå mellan makar. Dock har makarna ett latent anspråk på den andre makens egendom vid händelse av äktenskapets upplösning. All egendom som inte är enskild egendom är giftorättsgods och ska ingå i en bodelning, 7 kap 1 § ÄktB och 10 kap 1 § ÄktB. Denna regel är ett utslag av önskan från lagstiftaren att vid äktenskapets upplösning skydda den ekonomiskt svagare parten.

Principen om likadelning fick också genomslag då äktenskapet upplöstes genom dödsfall. Samma princip fungerade och fungerar än idag som en utjämning av egendomen mellan makarna. Lagstiftaren diskuterar i propositionen att trots att betydligt fler äktenskap än tidigare slutade i skilsmässa, var alltså de flesta äktenskapen livsvariga. De ekonomiska förutsättningarna mellan män och kvinnor hade förändrats drastiskt under de senaste åren. Samhället hade genomgått en stor förändring mot större jämställdhet. Kvinnor förvärvsarbetade i större utsträckning och hade i viss mån blivit mer självförsörjande. Dock fanns det fortfarande stora ekonomiska skillnader mellan män och kvinnor, kvinnor hade som grupp fortfarande lägre inkomst än männen. Detta motiverade en likadelning av giftorättsgodset, en utjämning av egendom mellan två människor med olika ekonomiska förutsättningar.¹²¹ Det var också en rättvisefråga då det i långa

---

¹¹⁷ Inger, 2011, s. 327.

¹¹⁸ Prop. 1973:32, s. 92.

¹¹⁹ Prop. 1986/87:1, s. 39.

¹²⁰ Prop. 1986/87:1, s. 42.

¹²¹ Prop. 1986/87:1, s. 42-43.

äktenskap kunde vara svårt att reda ut de exakta egendomsförhållandena mellan makarna.¹²²

Makar hade sedan 1920 års giftermålsbalk innehaft en rätt till den andre makens kvarlåtenskap med ett antal begränsningar, till exempel för andra släktingars arvsrätt. I 1928 års arvslag fick den efterlevande makens arvsrätt ett nytt utförande. Maken fick inte ärva någon egendom om det fanns gemensamma bröstarvingar men om det inte fanns några bröstarvingar fick efterlevande make ärva hela kvarlåtenskapen. Släktingar i andra arvsklassen, som tidigare ärvt halva kvarlåtenskapen, fick sitt arv uppskjutet tills den efterlevande maken också avled, så kallad efterarvsrätt (eller *sekundosuccession*).¹²³ När den nya äktenskapsbalken var under beredning diskuterades just efterlevande makes arvsrätt och dess funktion. Det ansågs viktigt att följa den allmänna samhällsutvecklingen för att på så sätt kunna skapa en stark och samtida arvsrätt. Barn var inte längre i lika hög grad beroende av arv efter en avlidne förälder för sin försörjning. Istället lyftes vikten fram av att skydda efterlevande make mot att det gemensamma boet splittrades då ena maken avled.¹²⁴ I äldre tider var det släktens rätt till egendomen, särskilt den fasta egendomen, som var det viktiga. Då fyllde bröstarvingarna en social funktion, nämligen att trygga avkomlingarnas ekonomiska situation. Arvets sociala betydelse hade dock minskats genom de reformer som skedde under 1900-talet. Istället hade det växt fram många mycket negativa konsekvenser för den efterlevande maken. Konsekvensen hade blivit att efterlevande make många gånger hade varit tvungen att flytta från sitt hem eller avstå från möbler eller annan egendom till förmån för barnen. Då det i långa äktenskap kunde vara svårt att reda ut vem av makarna egendomen egentligen hade tillhört, kunde det ibland bli så att efterlevande make upplevde splittringen av hemmet som en reduktion av sin egendom. Slutsatsen blev att den efterlevande makens behov av att få sitta i orubbat bo i allmänhet var större än barnens behov, speciellt när dessa oftast hade flyttat hemifrån och försörjde sig själva. I de flesta fall hade arvet efter en förälder ingen funktion för barnets försörjning men betydde desto mer för den efterlevandes ekonomiska situation och möjligheten att få sitta i orubbat bo. Det fanns alltså starka argument för att stärka efterlevande makes ställning, men detta måste ske på bröstarvinges bekostnad. Lagstiftaren ansåg det naturliga vara att gemensamma barn till den avlidne och den efterlevande maken väntade tills både makarna avlidit innan de fick ut sitt arv. Detta motiverades med att bröstarvingar många gånger ändå avstod från sitt arv till fördel för den efterlevande maken redan innan lagändringen. Vad som istället talade emot att den efterlevande maken skulle få överta hela den avlidne makens kvarlåtenskap var de barn som inte var gemensamma. Dessa hade många gånger inte samma känslomässiga anknytning till den efterlevande maken som de gemensamma bröstarvingarna. Propositionens förslag, som också blev lag, var att efterlevande make skulle få ärva hela kvarlåtenskapen efter den avlidne med fri förfoganderätt och med efterarvsrätt för övriga släktingar. Fanns det

---

¹²² Prop. 1986/87:1, s. 44.

¹²³ Agell & Brattström, 2011, s. 221.

¹²⁴ Prop. 1986/87:1, s. 39-40.

bröstarvingar som inte var gemensamma skulle de få ut sin del av arvet direkt.¹²⁵

Äktenskapsbalken är numera könsneutral och har varit så sen lagändringen som kom 2009. Innan denna lagändring var det endast personer av motsatt kön som kunde ingå äktenskap. Vid sidan om bestämmelserna om äktenskap fanns istället en partnerlagstiftning för personer av samma kön. Reglerna om partnerskap stämde i mångt och mycket överens med de regler som fanns i äktenskapsbalken och rättsverkningarna mellan de två parallella rättssystemen var i princip desamma. Denna lag togs bort när den nya bestämmelsen om könsneutral äktenskapsbalk trädde ikraft. Tradition och religiösa trosuppfattningar fick inte lägga hinder för en modern äktenskapslagstiftning där det inte ansågs rätt att ett äktenskap mellan en man och en kvinna skulle värderas annorlunda än ett partnerskap. Tiden ansågs vara mogen för en könsneutral äktenskapslagstiftning.¹²⁶

---

¹²⁵ Prop. 1986/87:1, 1. 81-85.

¹²⁶ Bet. 2008/09:CU19, s. 10-11.

6 Analys

6.1 Efterlevande makes ekonomiska anspråk

Det finns ett antal ekonomiska anspråk som en efterlevande make kan göra med stöd av gällande lagstiftning. Dessa olika rättsliga instrument samverkar för att på sätt skydda efterlevande makes ekonomiska situation vid händelse av ett dödsfall.

6.1.1 Giftorätt och bodelning

Makar får genom äktenskapet ett latent anspråk på delning av giftorättsgodset vid äktenskapets upphörande. Enligt 7 kap 1 § ÄktB består giftorättsgodset av all egendom som inte är enskild egendom. Enskild egendom kan skapas genom en rad olika åtgärder såsom till exempel äktenskapsförord, villkor från tredje man i ett testamente eller vid en gåva, 7 kap 2 § ÄktB. Detta latent anspråk påverkar inte äganderätten under äktenskapet. Var make äger sin egendom och sörjer för sina egna skulder, 1 kap 3 § ÄktB.

Allt giftorättsgods ska ingå i bodelningen, 10 kap 1 § ÄktB. Den enskilda egendomen lämnas utanför bodelningen. Bodelning sker vanligen när ett äktenskap upplöses, 9 kap 1 § ÄktB. Ett äktenskap kan upplösas på två sätt; genom äktenskapsskillnad eller att ena maken avlider, 1 kap 5 § ÄktB.

Om den avlidne var gift vid sitt frånfälle upplöses det äktenskapet och en bodelning ska förrättas innan ett arvskifte kan ske, 9 kap 1 § ÄktB och 23 kap 1 § ÄB. Det är egendomsförhållandena vid den ena makens död som avgör vad som ska ingå i bodelningen, 9 kap 2 § ÄktB. Än viktigare är boets värde och när denna värdering bör göras. Den rådande uppfattningen är att värderingen av boet ska göras när boet är utrett och en delning ska komma till stånd.

Vid en bodelning har efterlevande make en ovillkorlig rätt att behålla sitt giftorättsgods som sin andel i bodelningen. Denna rätt är personlig och kan endast återopas av den efterlevande maken, 12 kap 2 § 1 st. ÄktB. Syftet med bestämmelsen är att den make som har mest giftorättsgods inte ska behöva avstå egendom till förmån för bröstarvingar som inte är gemensamma eller eventuella testamentstagare. Det kan också vara så att efterlevande make redan vid den första makens död vill gynna nästkommande generation och därför avstår från en del av egendomen.

6.1.2 Efterlevande makes arvsrätt

Efterlevande har vanligtvis rätt att överta hälften av makarnas tillgångar på grund av giftorättsgodset. Efterlevande make har också en rätt till arv efter den avlidne maken som en följd av äktenskapet.

Arvsrätten efter en avlidne person liksom rätten att få egendom genom ett testamente avser den dödes kvarlåtenskap. Då den avlidne var gift består kvarlåtenskapen av dels den andel av giftorättsgodset som tillföll dödsboet vid bodelningen dels den avlidnes enskilda egendom. Den efterlevande maken ärver hela kvarlåtenskapen om det endast finns gemensamma bröstarvingar eller arvingar i andre eller tredje arvsklassen, 3 kap 1 § ÄB. De gemensamma bröstarvingarna och övriga släktingar blir efterarvingar som har rätt att få ut sin kvotdel av arvet efter att efterlevande make också avlidit. Efterlevande make ärver med fri förfoganderätt om det finns efterarvingar. Detta innebär att efterlevande make i princip får förfoga över pengarna som hon eller han önskar under resterande livstid men hon eller han får däremot inte testamentera bort eller genom förmånstagande förordna över den förmögenhetsmassa som efterlevande make innehar med fri förfoganderätt. Efterlevande make får inte heller genom gåva eller annan jämförbar handling otillbörligt minska boets värde utan hänsyn till efterarvsberättigade arvingar, 3 kap 3 § ÄB.

Då den först avlidne lämnar bröstarvingar som inte är gemensamma har dessa särkullbarn rätt att få ut sin del av arvet direkt och behöver inte vänta på sitt efter arv som gemensamma barn och släktingar behöver göra, 3 kap 1 § ÄB. Särkullbarn har dock en möjlighet att skjuta upp sitt arv till förmån för den efterlevande maken och därmed bli berättigade till efter arv precis som gemensamma bröstarvingar och släktingar, 3 kap 9 § ÄB.

6.1.3 Vid testamente

Ett testamente kan antingen hjälpa eller stjälpa den efterlevande maken. Den avlidne kan helt sätta efterlevande makes arvsrätt åt sidan genom ett testamente då en efterlevande make inte har rätt till någon laglott såsom en bröstarvinge har, 7 kap 1 § ÄB. Ett testamente kan dock även gynna efterlevande make genom att förstärka dennes rätt och låta den efterlevande makes övertagande av kvarlåtenskapen ske med full äganderätt istället för fri förfoganderätt. Då testamentet kränker eventuella särkullbarns laglott har dessa barn rätt att få ut den direkt. Detta gäller dock inte de gemensamma bröstarvingarna som får vänta på sin del av arvet på samma sätt som vid tillämpningen av den legala arvsordningen.

Makarna kan också gynna varandra genom ett inbördes testamente, 10 kap 7 § ÄB. I ett inbördes testamente kan två eller flera personer förordna om förmåner till varandra.

6.1.4 Basbeloppsregeln

Som vi ser ovan är inte efterlevande make helt skyddad mot den dödes särkullbarn eller testamentstagare. Det finns dock ett minimiskydd för den efterlevande maken, den så kallade basbeloppsregeln. Denna regel återfinns i 3 kap 1 § 2 st. ÄB. Efterlevande make har alltid en rätt att få ut fyra gånger det prisbasbelopp som gäller vid dödsfallet så långt som kvarlåtenskapen räcker. Regeln innebär att efterlevande makes rätt går före särkullbarnens och testamentstagarnas rätt. Detta ger ett minimiskydd för efterlevande

make som blir särskilt viktig i små bon. Egendom som övertas med hjälp av basbeloppsregeln ärvs med fri förfoganderätt.

6.2 Den historiska utvecklingen

6.2.1 Från ätt till individ

Den socialt och ekonomiskt viktigaste tillgången under medeltiden var jorden. Detta gjorde i sin tur att det var viktigt att organisera samhället på ett sätt så att jordegendomen stannade inom ätten och familjen. Ätten och familjen fick en oerhörd stark ställning och fick ofta företräde framför den enskilda individen. Män och kvinnor, särskilt kvinnor, fick hålla tillbaka sina egna önskningsar för att tillgodose ättens behov. Lagar och regler utformades för att upprätthålla detta system. Arvs- och äktenskapsrättens grundläggande tanke var att föra vidare egendomen och gynna ätten. Detta synsätt präglade samhället och rättens utveckling i princip ända fram till 1900-talet då individens behov i större utsträckning tillmättes någon betydelse. Först då begränsades ättens rättigheter. Det främsta exemplet på detta var att kusiner miste sin rätt till arv i och med införandet av 1928 års arvslag. Diskussionen som fördes handlade främst om att det inte endast skulle vara blodsbanden som hade att avgöra om det skulle föreligga någon arvsrätt. Den sociala samhörigheten mellan arvlåtare och arvtagare fick en alltmer framskjutande roll och skulle enligt lagstiftaren tas i beaktande.

Ännu ett exempel på ättens minskade betydelse var när det instiftades arvsrätt för efterlevande make, vilket skedde genom 1920 års giftermålsbalk. Lagstiftaren ansåg att den gemenskap och samhörighet som antogs finnas mellan makar och inom familjen var så stark att detta motiverade en arvsrätt mellan makar. Dock ansågs det att de gemensamma barnens arvsrätt inte fick inskränkas och därför var det endast barnlösa makar som fick åtnjuta denna rättighet. Det var ett stort steg i arvsrättens utveckling, ätten fick stiga tillbaka för familjen och makens betydelse. Individperspektivet fick ett allt större inflytande på lagstiftarens arbete.

Genom den äktenskapsbalk som trädde ikraft 1988 fick efterlevande make arvsrätt med fri förfoganderätt efter sin make även om det fanns gemensamma bröstarvingar. Barn har genom alla tider haft en stark arvsrättslig ställning och deras intressen har vägt tungt för lagstiftaren. I förarbetena till den nya äktenskapsbalken diskuterades det dock hur starkt detta intresse skulle få väga. Barnen var inte i samma utsträckning beroende av en förälders arv för sin försörjning medan efterlevande make menades vara i starkt behov av skydd efter den ena makens död. Det ansågs som viktigt att efterlevande make skulle ha möjlighet att få sitta kvar i orört bo och inte lida alltför stora ekonomiska påfrestningar på grund av dödsfallet. Individperspektivet fick genomslag i lagstiftningen, ätten och barnens behov ställdes åt sidan för efterlevande makes behov av skydd.

6.2.2 Kristendomens påverkan på svensk rätt

Kristendomen har genom Sveriges historia haft en betydande verkan på vårt samhälles uppbyggnad. Det var under medeltiden som kristendomen stärkte sin maktposition och blev alltmer viktig, både för den enskilda människan och för lagstiftaren. Detta märks tydligt både i äktenskaps- och successionsrätt.

I den äldsta tiden fanns det bara ett icke-kyrkligt sätt att ingå äktenskap men under medeltiden instiftades den kyrkliga vigseln och ända fram till 1734 års lag verkade dessa sätt att ingå äktenskap sidan om varandra. Kyrkan vann en stor seger i och med införandet av en obligatorisk kyrklig vigsel för ett giltigt äktenskap. Äktenskap och att avla barn inom äktenskapet sågs inom kyrkan som ett heligt ting, allt enligt Guds vilja och befallning.

Kristendomens stränga lagiskhet visade sig på många områden, inte minst på möjligheten att upplösa ett äktenskap. Den katolska tron erkände överhuvudtaget inte äktenskapsskillnad då äktenskapet ansågs vara ett heligt sakrament som ingen mänsklig hand kunde upplösa. Reformationens införande luckrade upp denna syn. Äktenskapet sågs fortfarande som något heligt men det var underställt de världsliga lagarna, dock inte sagt att äktenskapsskillnad var något enkelt att få igenom. Både världsliga och kyrkliga forum skulle medla innan makarna hade möjlighet att få igenom en äktenskapsskillnad.

På 1900-talet blev det svenska samhället mer och mer sekulariserat. Kristendomens starka grepp höll på att lösas upp och detta visade sig inte minst när det instiftades ett alternativ till den kyrkliga vigseln 1908, den fakultativa vigseln. Den borgerliga vigseln hade kommit till Sverige. Det sekulariserade samhället påverkade också synen på äktenskapsskillnad. Familjen sågs fortfarande som den viktigaste enheten i det svenska samhället och äktenskapet som den naturliga formen för familjebildning, men den make som efter noga betänksamheter ville ha äktenskapsskillnad skulle respekteras och äktenskapsskillnadsinstitutet moderniserades efter hand till vad det är idag men sex månaders betänketid om det finns barn under sexton år eller om endast en av makarna vill skiljas.

Regleringen kring äktenskapet har byggt och bygger i mångt och mycket fortfarande på kristna traditioner. Äktenskapslagstiftningen har därför en historia av att innehålla en mängd etiska regler för hur makar skulle förhålla sig till varandra. Detta har i viss mån den moderna lagstiftaren tagit avstånd ifrån. Dagens lagstiftning sägs endast innehålla praktiska regler som det är viktigt att var och en förstår, en strävan efter jämställdhet mellan makar och en önskan att skydda den ekonomiskt svagare parten.

6.2.3 Äktenskapet och dess rättsverkningar

Äktenskapet och dess rättsverkningar har under historiens gång genomgått stora förändringar. Den grundläggande tanken om att två personer genom en gemensam viljeförklaring juridiskt binder sig till varandra lever kvar än idag. Utvecklingen har istället handlat om varför vi ingår äktenskap,

äktenskapets funktion och vilka ekonomiska rättsverkningar som ett äktenskap för med sig.

Ättens viktiga betydelse visar sig även på äktenskapsrättens sida. I den äldsta tiden var det viktiga med äktenskapet att föra ätten vidare och att genom äktenskapet koppla olika familjer till varandra. Både inom kyrkan och utom kyrkan var äktenskap och barnafödande något mycket önskvärt. Äktenskapet sågs som ett förbund som i princip inte kunde upplösas förrän en av makarna avled. Enhetstanken och samarbetet för familjen och det gemensamma bästa var den grundläggande tanken för äktenskapets existens. Ända fram till 1920 års giftermålsbalk stod kvinnan under mannens förmyndarskap och mannen befann sig därför i en överordnad ställning gentemot sin maka. Först i och med instiftandet av 1920 års giftermålsbalk blev mannen och kvinnan i äktenskapet juridiskt jämställda. Det kan sägas att relationen mellan makarna var ett statusförhållande där den rättsliga situationen för makarna förändrades helt i och med vigseln. I takt med att tiden och samhället förändrades förlorade ätten sin betydelse och individen fick ett allt större utrymme. Kvinnan fick i sin tur större självständighet och frihet. Individens intresse och väl skulle alltmer beaktas och tas omhand. Därför har äktenskapet i många avseende fått en alltmer kontraktsliknande uppbyggnad där både ingående och upplösandet av äktenskapet beror på två människors fria och självständiga vilja. Makarna betraktas som två jämställda parter och är fria att ansöka om äktenskapsskillnad och därmed säga upp avtalet mellan dem när som helst¹²⁷. Efter äktenskapet finns inga ekonomiska band som binder de forna makarna till varandra. Dock är det viktigt att poängtera att så länge äktenskapet fortfarande varar finns en mycket stark enhets- och gemenskapstanke, att makarna vill hålla samman familjen för familjens bästa. Äktenskapet har alltså gått från ett livslångt statusförhållande till en blandning mellan status- och kontraktsförhållande mellan två självständiga individer som i många fall inte varar livet ut. Detta har i högsta grad påverkat äktenskapsrätten och dess utveckling.¹²⁸

Det var gemenskapstanken inom familjen och individens allt större intresse som bidragit till att arvsrätt mellan makar införts. Arvsrätt mellan makar är en relativt ny tanke som endast funnits i drygt hundra år. Innan arvsrätt mellan makar instiftades var det istället andra ekonomiska rättsverkningar till följd av äktenskapet som skulle skydda efterlevande make vid händelse av dödsfall.

Giftorätten har varit ett centralt rättsinstitut för äkta makar sedan medeltiden. Den har ändrats under tidens gång men ändå haft en grundtanke som varit densamma, egendom ska delas mellan makarna. Målet med likadelningsprincipen har varit att utjämna egendom mellan makarna och har sin grund i den arbetsfördelning som tidigare var vanlig mellan män och kvinnor.¹²⁹ Vilken egendom som ska ingå i giftorätten och hur mycket var make ska tilldelas har dock varit mycket varierande. Det har under många århundranden både varit avgörande om det varit en man eller kvinna men

---

¹²⁷ Dock med hänsyn till reglerna om betänketid i 5 kap 1-2 §§ ÄktB.

¹²⁸ Ryrstedt, Eva. *Bodelning och bostad – Ekonomisk självständighet eller gemenskap*, Juristförlaget, Lund, 1998, s. 30-31.

¹²⁹ Ryrstedt, 1998, s. 172.

även om det var en stadsbo eller landsbo. Det var inte förrän 1845 som det slogs fast att giftorätten skulle vara lika mellan makarna oavsett om det var stadsbor eller landsbor. Jordens viktiga betydelse för ätten var det främsta argumentet för att stadsbor och landsbor skulle behandlas olika. På landet var det viktiga att jordegendomen stannande inom familjen och detta löstes bäst om mannen eller mannens sida av släkten fick ta största delen av giftorättsgodset och föra det vidare i arvsordningen. När ätten förlorade i betydelse ansågs inte uppdelningen mellan lands- och stadsrätt lika nödvändig.

Det är först i modern tid som lagstiftaren börjar fundera över om likadelningsprincipen har spelat ut sin roll. Samhället hade sedan den infördes förändrats drastiskt, kvinnor är i högre grad självständiga och självförsörjande och många äktenskap är inte längre livsvariga. I propositionen ¹³⁰ till den nya äktenskapsbalken diskuterades likadelningsprincipens funktion och betydelse. Departementschefen påpekade att alltjämt var de flesta äktenskapen livsvariga. Vidare hade kvinnor som grupp fortfarande en lägre genomsnittslön än männen och därför behövdes fortfarande regler som utjämnade egendom mellan makarna. Det ansågs också som mer rättvist, särskilt i långa äktenskap där gemenskapen mellan makarna hade varit stark och det därför kunde vara svårt att avgöra vem egendomen egentligen tillhörde.¹³¹

Ett annat viktigt institut som tidigare fungerat som en sorts änkeförsörjning för efterlevande maka var morgongåvan. Historiskt sett har detta varit en gåva som mannen gett till sin fru som en sorts försäkring ifall han skulle avlida. Storleken och vilken typ av gåva som det skulle vara har ändrats genom tidens gång. Systemet med morgongåva försvann inte förrän den nya giftermålsbalken trädde ikraft 1920. Varför den försvann just då var att efterlevande make istället fick arvsrätt efter sin make och detta ersatte morgongåvans funktion.

6.2.4 Särkullbarnens ställning

Särkullbarnens ställning är tätt sammankopplat till kristendomens roll i samhället och äktenskapets funktion. I den äldsta var det säkerligen inte något konstigt med utomäktenskapliga barn då det ändå var husbondens blod som flöt i barnens ådror. Kristendomens ökande inflytande och till slut dominans påverkade denna bild. All sexuell förbindelse utanför äktenskapet ansågs vara en synd och barn som blev avlade på detta sätt skulle liksom föräldrarna straffas för denna syndfulla gärning. Detta var en konsekvens av hur man såg på äktenskapet och familjen. Att bilda familj var något mycket önskvärt och genom att ingå äktenskap uppfyllde man Guds befallning, dock skulle det ske inom de ramar för äktenskap som satts upp av staten och kyrkan. Kristendomen hade en stränghet som smittade av sig på den jordiska lagstiftningen. De utomäktenskapliga barnens ställning försämrades alltmer och detta fick sin kulmen i och med instiftandet av 1734 års lag. Då blev kyrklig lysning och vigsel obligatoriska moment för ett giltigt

---

¹³⁰ Prop. 1986/87:1.

¹³¹ Se kapitel 5.5.2.

äktenskap och med detta blev det lättare att särskilja vilka barn som var födda inom eller utanför äktenskapet. Följden blev att ”oäkta” barns arvsrätt helt försvann, dock infördes ett sorts underhåll tills de att de var femton år eller kunde försörja sig själva. Denna tanke levde kvar ända fram till första hälften av 1800-talet. Kyrkan hade i takt med tiden gjort en omvändning från en sträng till en mer medkännande och human rörelse och detta tillsammans med liberalismens tankar om jämlikhet ledde fram till en bättre situation för de utomäktenskapliga barnen. Istället för att straffa dessa barn för deras föräldrars synd ansågs de vara oskyldiga till det som hänt och behövde istället hjälp. Det väcktes många motioner i ärendet och 1866 fick de utomäktenskapliga barnen arvsrätt efter sin moder. Detta var det första steget mot jämställdhet mellan ”äkta” och ”oäkta” barn. Det dröjde dock ända fram till 1969 innan de ”oäkta” barnen fick full arvsrätt både efter sin moder och sin fader.

Utvecklingen på detta område är mycket intressant. De barn som föddes utom äktenskapet har gått från en ställning som utstötta och värda att bestraffas med en orättvis lagstiftning till att idag inneha ett övertag i den arvsrättsliga regleringen. Dessa barn benämns idag särkullbarn och deras arvsrättsliga anspråk har ett företräde i förhållande till efterlevande make och kan i princip sätta efterlevande make i en svår ekonomisk situation om det vill sig så. Deras arvs- och laglott har de all rätt att få ut ur dödsboet direkt vid förälderns död, till skillnad från bröstarvingar och andra släktingar som vanligen måste vänta på sitt efterarv tills efterlevande make också avlider.

6.3 Kvinnor och mäns ställning i samhället och dess påverkan på arvsrätten

6.3.1 Arvslagstiftningens olika intresse

Det är en rad olika intressen som ska tillgodoses och vägas mot varandra inom arvsrätten. Vid sidan av släktens krav på att få del av den avlidnes kvarlåtenskap finns ett antal andra intressen som är värda att beaktas. Dessa är:

- bröstarvingars intresse att få del av föräldrarnas egendom,
- den efterlevande makens intresse av att få sitta kvar i orört bo samt
- arvlåtarens intresse av att få råda över sin egen egendom.

Dessa olika intressen har vägt olika tungt beroende på vilken tidsperiod det har varit. Historiskt sett är det barnens intresse som har vägt tyngst men i senare lagstiftning har den efterlevande makens intresse fått ett stort utrymme. Dagens lagstiftning speglar en avvägning mellan dessa olika intressen.¹³²

---

¹³² Brattström & Singer, 2011, s. 16.

Som ovan sagts har efterlevande makes intresse fått ett alltmer större utrymme i lagstiftningen sen början av 1900-talet. Genom den nya äktenskapsbalk som trädde ikraft 1988 fick efterlevande make ärva all den avlidnes kvarlåtenskap, med undantag för särkullbarnens arvsanspråk. En efterlevande makens intresse av att få sitta i orört bo anses numera mycket viktigt. Då kan man ställa sig frågan, vem är då denne efterlevande make? Varför är det så viktigt att skydda just denne?

6.3.2 Kvinnor som ekonomiskt svagare part

6.3.2.1 Män som norm, kvinnor som undantag

Reglerna om arvsrätten mellan makar i kombination med andra rättsregler som utjämnar egendomsförhållandet mellan makarna vid händelse av ett dödsfall, kan ses som ett nät av olika skyddsregler för efterlevande make. Lagstiftaren talar om en svagare part, efterlevande make, som behöver skydd för att inte behöva genomgå alltför stora ekonomiska förändringar vid den ena makens död. Bestämmelserna om arvsrätt mellan makar är könsneutrala men det finns vissa indikationer på att lagstiftaren främst tänker sig att det är en efterlevande maka, en kvinna, som är i behov av dessa skyddsregler. En av dessa är att det statistiskt sett är kvinnor som lever längre och på grund av detta oftast intar positionen som efterlevande make. I förarbetena till äktenskapsbalken påpekar lagstiftaren att det i 70 procent av fallen är en kvinna som överlever sin make.¹³³ Det är också ett faktum att kvinnor allmänt är ekonomiskt svagare än män. Kvinnor förvärvsarbetar generellt i mindre utsträckning och har därmed minskade sociala rättigheter såsom pension, äger mindre egendom och ägnar mer tid åt obetalt hemarbete. De samlade skyddsreglerna som finns i äktenskapsbalken är av ekonomisk karaktär och detta tyder på att det är främst kvinnor som lagstiftaren anser är i behov av dessa.

Män och mäns handlingar värderas högre och får ett större utrymme än det som kvinnor gör, kvinnor och mäns levnadsvillkor skiljer sig åt, både ekonomiskt och socialt. Mannen är normen i samhället och kvinnan undantaget.¹³⁴ Detta avspeglas på alla plan i samhället, strukturellt och individuellt, och är anledningen till att kvinnor är ekonomiskt svagare än män. Då måste man återigen ställa sig frågan som Hirdman och andra genusforskare ställer sig: *”Hur kan det komma sig att kvinnor generellt, geografiskt och historiskt, har ett lägre socialt värde än män?”*¹³⁵

6.3.2.2 Offentlig och privat sfär

En förklaring till varför kvinnor och män värderas olika och har olika ekonomiska förutsättningar är uppdelningen mellan den offentliga och den privata sfären. Dikotomin om relationen mellan den privata och den offentliga sfären är mycket viktig när det kommer till förståelsen varför män och kvinnor socialt definieras olika. Män associeras med den offentliga sfären och kvinnor med den privata sfären. De frågor som i ett historiskt

---

¹³³ SOU 1981:85, s. 192.

¹³⁴ Nordberg, G. *13 kvinnoperspektiv på rätten*, Iustus förlag, Uppsala, 1995, s. V.

¹³⁵ Hirdman, 2004, s. 113.

perspektiv varit viktiga för kvinnor har rört sig inom den privata sfären såsom föräldraskap, sexualitet, reproduktion, våld, sexualbrott och ekonomi. Det som inte förknippas med den offentliga sfären har istället sin plats i den offentliga. I relationen mellan den privata och den offentliga sfären uppstår en annan dikotomi, nämligen den mellan beroende och oberoende. Kvinnan har genom historiens gång konstruerats som beroende av en man, både känslomässigt och ekonomiskt.

Familjen och den privata sfären har historiskt sett inte varit föremål för varken de centrala samhällsteorierna eller för rättslig reglering. Detta har stor betydelse då den ojämna maktrelationen mellan kvinnor och män har sin grund i de förhållanden som finns inom den privata sfären.¹³⁶ De strukturella skillnaderna mellan hur makt och resurser fördelas i samhället har samband med kvinnans åliggande i familjen och familjens uppgift i samhället.¹³⁷ Kvinnors liv och villkor har i mångt och mycket präglats av den osjälvständiga relation som kvinnan har till sin familj. Denna relation har framförallt uppkommit genom den omsorgsfunktion som kvinnan traditionellt har haft. Det finns mycket som pekar på att denna omsorgsfunktion har bidragit till och skapat strukturella och normativa mönster av kvinnlig underordning, både socialt och ekonomiskt. I en privat relation har parterna oftast inte avtalat om utbytet mellan tjänster, omsorger, och pengar fastän ett sådant utbyte oftast sker. Det utvecklas moraliska och mellanmännliga förpliktelser mellan parterna i en privat relation som inte överensstämmer med de rättsliga regler som har betydelse för själva individen, exempelvis socialförsäkringsrätten. Rätten kompenserar inte för en självutnämnd omsorgsfunktion om förhållandet skulle ta slut. Den part som arbetat utan ersättning i hemmet och tagit hand om familjen förlorar ekonomiskt jämfört med den part som bidragit till familjens konsumtion.¹³⁸ Kvinnan, som det oftast är, som väljer att förvärvsarbete mindre i utbyte mot att ägna mer tid åt familjen och obetalt hemarbete förlorar en del av sin självförsörjning och blir mer beroende av huvudförsörjarens inkomster. Kvar finns dock fortfarande ett gemensamt försörjningsansvar för barnen, men att ena parten tar en större del av själva omsorgsarbetet för barnen istället för det ekonomiska ger inga ökade sociala rättigheter. Två av de viktigaste sociala rättigheterna är pension och sjukförsäkring. Dessa upparbetas genom förvärvsarbete, obetalt hemarbete resulterar i inga eller mycket små sociala rättigheter.

Många rättsområden såsom äktenskapsrätt, familjerätt, skatterätt och stora delar av socialförsäkringsrätten bygger på ett antagande att föräldrar och makar är självständiga individer som försörjer sig själva. För den förälder som väljer att ägna sig åt obetalt hemarbete för familjens skull och på grund av detta förvärvsarbetar mindre finns inga sociala rättigheter som kan träda in och hjälpa till vid händelse av att förhållandet tar slut. Detta innebär att i det långa loppet kompenseras inte dessa kvinnors oavlönade arbete inom familjen. Detta resulterar i att kvinnor generellt blir fattigare än män på grund av förlusten av löneinkomster och inkomstbaserade sociala rättigheter

---

¹³⁶ Gunnarsson & Svensson, 2009, s. 207.

¹³⁷ Gunnarsson & Svensson, 2009, s. 209.

¹³⁸ Gunnarsson & Svensson, 2009, s. 208.

under arbetsför ålder, särskilt märks detta på ålderns höst då pensionen kan vara markant lägre för den kvinnan.¹³⁹

Connell menar att genus är en struktur av relationer mellan människor som har sin bas på den reproduktiva arenan. Genus ska inte ses som någon naturlig mekanism som får sociala effekter för människan. Han menar att man ska se det som en fysisk plats, en arena, där sociala relationer och processer utspelas.¹⁴⁰ Människor använder de reproduktiva skillnaderna mellan män och kvinnor för att legitimera och utveckla andra skillnader mellan könen, till exempel föreställningar om egenskaper, intelligens och syfte med vår existens. En av dessa egenskaper som historiskt och till viss mån fortfarande är öronmärkt för kvinnan är själva omsorgen om andra människor och detta är en konsekvens av just det som Connell menar. Det skapas föreställningar om kvinnor genom moderskapet som sedan sprider sig till andra delar av livet som inte har med reproduktivitet att göra. Ur det faktum att det är kvinnan som rent faktiskt bär och sedan föder barn, har en bild växt fram av hur en kvinna bör verka och bete sig, oavsett om kvinnan har fött eller ens tänker föda några barn. Det finns många områden som är starkt genusstyrda men som inte har något egentligt logiskt samband med den biologiska fortplantningen, till exempel var kvinnor bör arbeta och under vilka premisser.¹⁴¹

6.3.2.3 Den svenska arbetsmarknaden

Sverige är ett av världens mest jämställda land. Trots detta är den svenska arbetsmarknaden starkt könssegregerad. En starkt könssegregerad arbetsmarknad påverkar i högsta grad män och kvinnors ekonomiska förutsättningar under arbetsför ålder men även efter, då pension och andra tillgångar ska nyttjas istället för löneutbetalningar. Generellt är det så att kvinnor söker sig till den offentliga sektorn och män till den privata sektorn. Lönerna är högre inom den privata sektorn och deltidsarbete är mindre vanligt, detta kan utmynna i stora ekonomiska skillnader mellan män och kvinnor. Den relevanta frågan att ställa sig är då varför arbetsmarknaden ser ut på detta sätt. Hirdman har med hjälp av sin teori om genussystemet försökt att på ett övergripande sätt förklara varför arbetsmarknaden har denna uppdelning mellan män och kvinnor. Hon menar att hennes teori om genussystemet kan användas för att problematisera kön både på en individ- och samhällsnivå. Det grundar sig i de två logiker som Hirdman ställer upp, den manliga normens primat och isärhållandets tabu.¹⁴² Det som är manligt har företräde framför det som är kvinnligt och manligt och kvinnligt ska hållas isär. Detta kan ge en förklaring till varför den svenska arbetsmarknaden är så segregerad, varför det finns kvinno- och mansdominerande arbetsplatser. Det som är utmärkande för mansdominerande arbetsplatser är att de oftast befinner sig i den privata sektorn och att de faktiska löneinkomsterna är högre. Antagandet för detta är att det som män gör är mer värt än det som kvinnor gör, männens handlingar värderas högre. Det är dock inte endast detta som har påverkat

---

¹³⁹ Gunnarsson & Svensson, 2009, s. 222-223.

¹⁴⁰ Connell, 2004, s. 69.

¹⁴¹ Connell, 2004, s. 69.

¹⁴² Se kapitel 1.3.3.2.

arbetsmarknaden. Isärhållandets tabu, att kvinnligt och manligt inte bör blandas, styr också var vi människor väljer att arbeta. På de mest extremt könssegregerade arbetsplatserna såsom en byggarbetsplats eller en förskola är det tydligt att föreställningen om att män och kvinnor inte bör blandas lever kvar. Denna segregering förstärker även bilden av att kvinnor och män har olika uppgifter i livet och inte bör söka sig till varandras arbetsplatser. Genussystemet reproduceras sig självt genom att män och kvinnor genom mycket starka föreställningar om vad som är manligt och kvinnligt rättar in sig i ledet, omedvetet eller medvetet.

Det finns också en annan bild av läget, kvinnor söker sig ofta till just kvinnodominerade arbetsplatser på grund av familjen. På dessa arbetsplatser är det vanligt med deltidsarbete och synen på en lång föräldraledighet är tolerant. Problemet är att det kan bli svårt för en deltidsarbetande att sedan få en heltidstjänst då dessa arbetsplatser är utformade efter deltidsarbete. Än en gång är det kvinnans pålagda men också i högsta grad självvalda omsorgsfunktion som styr kvinnans faktiska liv och därmed hennes ekonomiska förutsättningar.

Denna beskrivning av den svenska arbetsmarknaden är endast en generell beskrivning och stämmer inte in på alla män och kvinnor. Det är dock en verklighet för många kvinnor och i slutändan är det ett reellt system som upprätthåller de ekonomiska skillnaderna mellan män och kvinnor.

6.4 Tid för förändring?

6.4.1 Skyddslagstiftningens vara eller icke vara

Reglerna om äktenskaps- och arvsrätt sträcker sig långt tillbaka i tiden och bygger på starka traditioner och principer. Dessa rättsområden ska inte endast fungera praktiskt för den enskilda människan utan också skicka signaler om vilket samhälle vi vill ha. Arvsrätten, men särskilt äktenskapsrätten, är utformade på ett sätt som har som ett mål att främja jämställdhet. Lagstiftaren vill med hjälp av lagregleringar markera att trots att två personer ingår äktenskap ska de bibehålla sin roll som en självständig ekonomisk individ. Exempel på detta är att varje make råder över sin egendom, svarar för sina skulder¹⁴³ och är ansvarig för sin egen försörjning efter en äktenskapsskillnad¹⁴⁴. Samtidigt är lagstiftaren tvungen att sätta upp skyddsregler för den ekonomiskt svagare parten vid händelse av ett dödsfall eller en äktenskapsskillnad då vårt samhälle och det sätt vi väljer att förhålla oss till varandra i äktenskapet inte alltid lever upp till bilden av män och kvinnor som två självständiga individer med eget försörjningsansvar. I praktiken lever människor inte alltid efter lagstiftarens intentioner, och framförallt inte kvinnor. Vanligast är att egendom, pengar och framförallt tid fördelas mellan kvinnan och mannen helt informellt och oftast då i någon sorts familjekonstellation. Det utbyte som sker av pengar, tjänster och

---

¹⁴³ Se 1 kap 1 § ÄktB som stadgar att varje make råder över sin egendom och svarar för sina skulder.

¹⁴⁴ Se 6 kap 4 § ÄktB som stadgar att varje make ansvarar för sin försörjning efter en äktenskapsskillnad.

ekonomiska uppoffringar är oftast till gagn för familjens bästa, för kollektivet. Då kvinnan, eller mannen, väljer att till exempel gå ner i arbetstid är detta för familjens bästa och ett utslag av de emotionella band som finns inom familjen. Den ekonomiska förlusten av minskat förvärvsarbete av den ena parten ses inte som något negativt utan som en positiv uppoffring för framförallt barnens skull. Då det generellt är kvinnor som tar det största ansvaret för barnen i familjen är det också oftast kvinnor som väljer att göra denna uppoffring. Trots att begreppet familj är under förändring och att den traditionella kärnfamiljen ändrar skepnad har familjen ändå samma funktion; att gagna gemenskapen inom familjen och fylla de behov som de olika familjemedlemmarna har. Så länge denna starka gemenskap finns inom familjen finns det risk att denna gemenskap i vissa fall slår ut lagstiftarens intention om två självförsörjande individer med ekonomiskt lika tillgångar. Detta tyder på att det fortfarande finns ett tydligt behov av skyddsregler för den ekonomiskt svagare parten, även i det moderna samhället.

En än viktigare aspekt att ta hänsyn till är vem det egentligen är som berörs mest av de arvsrättsliga regleringarna just idag. Det är framförallt den generation som föddes under 1900-talets första hälft. Deras liv, förvärvsarbete och äktenskap har verkat under helt andra premisser än de som dagens förvärvsarbetande kvinnor har. Under deras livstid har äktenskapet och synen på individen som sådan förändrats. Tidigare sågs makarna i ett äktenskap som en gemensam försörjningsenhet där det framförallt var kvinnan som skulle ta det största ansvaret för hem och barn. Äktenskapet var ett livslångt institut som i de flesta fall upplöstes genom den ena makens död. Dessa kvinnors ekonomiska utgångspunkt när de blir änkor skiljer sig åt från nästa generation kvinnor som blir änkor. Under de senaste femtio åren har graden av förvärvsarbete och obetalt hemarbete för kvinnor förändrats dramatiskt.¹⁴⁵ Kvinnor och män är på många punkter mer jämställda idag och individen som sådan har fått en större roll i samhället. Med detta sagt menar jag inte att giftorättsinstitutet, arvsrätt mellan makar och andra ekonomiska skyddsregler kommer att förlora sin betydelse för nästa generations kvinnor. Synen på män och kvinnor tar tid att förändra och även om män och kvinnor blir ekonomiskt jämställda så kommer det i fortsättningen ändå finnas en stark gemenskap inom familjen. Denna gemenskap resulterar ofta i en ekonomisk obalans inom äktenskapet och familjen som behöver jämnas ut med hjälp av giftorätten och andra regler.

Det kan vid första anblicken verka som om Sverige är ett mer jämställt land än vad det egentligen är. Statistik och forskning visar dock på att kvinnor och män inte är ekonomiskt jämställda. Så länge denna ojämställdhet finns kvar måste lagstiftaren sätta upp skyddsregler av denna art. Frågan är också om man kan räkna med en helt ekonomiskt jämställd situation mellan makar. Såsom jag påpekade tidigare finns en samhörighet och gemenskap inom familjen som har en tendens att ställa strävan efter jämställdhet mellan makarna åt sidan. Detta är inte det stora problemet i sig, att familjer väljer att leva i en ekonomisk gemenskap. Problemet är att det allt som oftast är kvinnan som gör den ekonomiska uppoffringen i familjen

---

¹⁴⁵ Se kapitel 2.3.2.

och som ekonomiskt förlorar på sitt val på med lägre lön, lägre pension och färre ledande positioner. Frågan botten sig i om det verkligen är den fria individen som gör valet att till exempel gå ner i arbetstid, eller om det är strukturella sociala föreställningar om män och kvinnor som undermedvetet påverkar familjen till vilka beslut som ska tas för familjens bästa.

Det finns luckor i den lagstiftning som idag ska skydda efterlevande make från alltför stor ekonomisk omställning. Särkullbarns arvsanspråk går före efterlevande makes rätt till arv, förutom när det kommer till basbeloppsregeln, och detta kan sätta efterlevande make i en svår ekonomisk situation. Den senaste lagstiftningen om efterlevande make och särkullbarns rätt att få ut sitt arv, kom till för ungefär tjugofem år sedan och sedan dess har sättet att bilda familj och synen på kärnfamiljen ändrats alltmer. Denna förändring var i full verkan redan när nya äktenskapsbalken togs i bruk och har sedan dess bara fortsatt. Det är fortfarande kärnfamiljen som är den vanligaste familjeformen men utvecklingen verkar gå mot att ombildade familjer, familjer med flera sociala föräldrar och familjer utan gifta föräldrar kommer att öka. I takt med att hur vi bildar familj ändras och att äktenskap och förhållande i många fall inte är livslånga blir frågan om särkullbarnens ställning alltmer aktuell. Det kan komma till en punkt där det istället för undantag är mer regel att det finns ett särkullbarn. Dessa barns intresse av att få del av sin förälders kvarlåtenskap, ska då vägas mot efterlevande makes intresse av att få sitta kvar i orört bo. Denna avvägning är inte enkel och oavsett vilket intresse som gynnas så missgynnas ett annat.

6.4.2 Synen på kvinnor och män

Som sagt ovan är de socialt konstruerade föreställningarna om kön föränderligt över tid, det som anses vara kvinnligt eller manligt idag ansågs inte vara det under en annan tidsålder eller i en annan kultur. Våra kön bär inte med sig några essentiellt bundna egenskaper som människan är dömd att inneha till evighetens slut. Däremot är de strukturella skillnaderna mellan män och kvinnor djupa och ingrodda, det pekar på att det kommer att ta tid innan män och kvinnors handlingar värderas lika. Det finns exempel på hur synen på män och kvinnors olika uppgifter och deras ekonomiska förutsättningar här i livet förändras, ett exempel på detta är föräldraförsäkringen. Det går långsamt men statistiskt sett tar män ut fler dagar för varje år som går. Männerna får genom att ta större ansvar för barn och hem en alltmer självklar plats i den privata sfären. Detta leder i sin tur till att kvinnor kan och får möjlighet att ta ett större utrymme i den offentliga sfären och därmed ökas den ekonomiska jämställdheten mellan män och kvinnor.¹⁴⁶

Som Hirdman med flera uttrycker sig är mannen norm i samhället och kvinnan definieras utifrån vad en man inte är. Frågan är om denna norm håller på att tunnas ut. Kvinnors inträde på arbetsmarknaden har haft stor inverkan på de sociala föreställningarna om män och kvinnor och män och kvinnors faktiska liv. Kvinnors ekonomiska självständighet är en viktig del i arbetet mot jämställdhet mellan män och kvinnor. Genom att bryta kvinnans

---

¹⁴⁶ Se kapitel 2.3.1.

ekonomiska och känslomässiga beroende av en man, som historiskt sett funnits, kan man arbeta mot ett mer jämställt förhållande mellan män och kvinnor. Både ekonomiskt och när det kommer till fördelning av resurser och makt. Detta är dock inte det enda som behövs, det är endast en av de faktorer som har möjlighet att påverka synen på män och kvinnor. Det är även viktigt att komma ihåg att genus inte endast styrs av våra biologiska kön och de föreställningar som vi socialt konstruerar runt manligt och kvinnligt. Klass och etnicitet är viktiga begrepp för att förstå varför vissa människor är överordnande andra. Även inom den egna gruppen finns de hierarkier som upprätthåller sociala föreställningar om olika människor.

Sammanfattningsvis kan det konstateras att så länge kvinnor automatiskt sätts i relation till den privata sfären så kommer jämställdhet mellan män och kvinnor inte att uppnås. Män och kvinnor måste få lika stor plats i vilken sfär de än rör sig. Först när den privata sfären och kvinnans erfarenheter får plats i den offentliga debatten kan en förskjutning av makt och resurser i samhället ske.

6.5 Avslutande reflektion

Genom att studera ett rättsområde från ett annat perspektiv än det rättsdogmatiska kan man få nya insikter om varför lagreglerna är uppbyggda och konstruerade på ett visst sätt. Syftet med denna uppsats var att ur ett genusperspektiv undersöka arvsrätten mellan makar. Dock var det omöjligt att inte då också diskutera andra förmögenhetsutjämnade regler som kan få stor betydelse för en efterlevande makes ekonomiska situation.

Det är viktigt att se lagstiftningen utifrån dess kontext och historiska utveckling. De lagregler som stiftas är en produkt av sin tid och färgad av en mängd traditioner och principer. Genom att studera rättsreglerna utifrån sin historiska och nutida kontext samt ur ett genusperspektiv kan man få djupare insikter om det samhälle vi lever i och den lagstiftning som vi alla är bundna att följa.

Det finns två olika sidor som ur ett genusperspektiv har varit viktig för den svenska lagstiftaren. Först och främst har lagstiftaren ett uttalat mål att främja jämställdhet mellan män och kvinnor. Detta med en modern och stark lagstiftning som bygger på två självständiga och fria individer, även inom äktenskapet. Dock har lagstiftaren även ett ansvar att ta hänsyn till de faktiska situationer som kan uppkomma, att efterlevande make kan hamna i en besvärlig ekonomisk situation efter den andre makens död om det vill sig så. Då kvinnor generellt lever längre och därför oftare intar positionen som efterlevande make, samt i många fall innehaft en lägre lön, deltidsarbetat mer på grund av barn och hem, och därmed blivit fattigare än sin man är detta faktorer som lagstiftaren måste beakta. Lagstiftningen bygger alltså på två olika genusaspekter; dels att främja jämställdheten, dels att skydda den part som på ett eller annat sätt förlorar på att samhället ser ut på detta sätt och att de sociala föreställningarna som finns om män och kvinnor fortfarande lever kvar.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Propositioner

Lagberedningens förslag till revision av giftermålsbalken och vissa delar av ärvdabalken IV 1915.

Prop. 1928:17	<i>Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag om arv.</i>
Prop. 1968:136	<i>Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om ändring i giftermålsbalken.</i>
Prop. 1973:32	<i>Ändringar i giftermålsbalken, m.m.</i>
Prop. 1986/87:1	<i>om äktenskapsbalk m.m.</i>
Prop. 2010/11:1	<i>Budgetproposition för 2011.</i>

Utskottsbetänkande

2008/09:CU19	<i>Könsneutrala äktenskap och vigselfrågor.</i>

Statens offentliga utredningar

SOU 1964:35	<i>Äktenskapsrätt.</i>
SOU 1972:41	<i>Familj och äktenskap I.</i>
SOU 1981:85	<i>Äktenskapsbalk.</i>
SOU 1990:44	<i>Demokrati och makt i Sverige.</i>

Doktrin

Litteratur

Agell, A. & Brattström, M. *Äktenskap Samboende Partnerskap*, Iustus förlag, Uppsala, 2011.

Brattström, M. & Singer, A. *Rätt arv – fördelning av kvarlåtenskap*, Iustus förlag, Uppsala, 2011.

Connell R.W. *Om genus*, Daidalo, Göteborg, 2003.

Gunnarsson Å. & Svensson, E. *Genusrättsvetenskap*, Studentlitteratur, Lund, 2009.

Hafström, G. *Den svenska familjerättens historia*, Studentlitteratur, Lund, 1975.

Hirdman, Y. Genussystemet - reflexioner kring kvinnors sociala underordning, *Genushistoria: en historiografisk exposé*, Studentlitteratur, Lund, 2004.

Hägerström J. Utmaningar i feministisk teori, att förstå samspel mellan genus, etnicitet och klass i utbildning, *Mer än bara kvinnor och män*, Studentlitteratur, Lund, 2003.

Inger, G. *Svensk rättshistoria*, Liber Ekonomi, Malmö, 2011.

Lykke N. *Genusforskning – en guide till feministisk teori, metodologi och skrift*, Liber, Stockholm, 2009.

Nordberg, G. *13 kvinnoperspektiv på rätten*, Iustus förlag, Uppsala, 1995.

Ryrstedt, Eva. *Bodelning och bostad – Ekonomisk självständighet eller gemenskap*, Juristförlaget, Lund, 1998.

Saldeen, Å. *Arvsrätt – en lärobok om arv, boutredning och arvskifte*, Iustus förlag, Uppsala, 2005.

Övrigt tryck

Försäkringskassan, *Föräldrapenning – båda föräldrarnas försäkring?*, 2011.

Statistiska centralbyrån, *Beskrivning av Sveriges Befolkning*, 2008.

Statistiska centralbyrån, *Tabeller över Sveriges befolkning*, 2009.

Digitalt Material

SCB, http://www.scb.se/Pages/TableAndChart_279867.aspx, hämtad 2011-09-29.

SCB, http://www.scb.se/Pages/TableAndChart_27475.aspx, hämtad 2011-09-29.

Göransson, I. *Skilsmäsoepidemi under 1970-talet*, Dagens Nyheter, 2009, <http://www.dn.se/livsstil/skilsmasoevidemi-pa-1970-talet>, hämtad 2011-10-24.

Rättsfallsförteckning

NJA 1948 s. 317.

NJA 1997 s. 674.

NJA 2008 s. 451.

NJA 2009 s. 143.